БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылда үдезилеттингеге

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл. НОЯБРЬ 24 СРЕДА № 279 (8739).

Өртээ 2 көп.

Найыралчы, бот-бодун билчир байдалга

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанып ёзугаар Сомали Демократтыг Республиканың Революсчу Дээди чөвүлелиниң Президентизи генерал Мохамед Сиад Барре ноябрь 16-дан 22-ге чедир Совет Эвилелинге найыралдың ажыл-чоруун кылып чоруп турган.

Ажыл-чорук үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев-биле ооң чүректиң ханызындан байдалга беседазы болган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин-биле ооң паймыралчы беседазы база болган.

Найыралдың болгаш бот-боттарын билчиринин байдалыга чугаалажымышкынар болгулаан, ол чугаалажымышкынарга совет талаадан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский болгаш өскелер-даа киришкен.

Сомали Демократтыг Республиканың болгаш ооң чонунуң чедиишкиннерин совет удуртукчулар бедии-биле үнелээн даарзын совет-сомали медеглелде чугаалап турар. Совет Эвилелиниң тайбыцга ынакшылдыг, дантыкы политиказын, тайбыцны болгаш улустарның айыл чок чорууп быжыглаарына ооң чугула салыышкынын болгаш колониалдыг тергиндээшкиннерден боттарының хосталыры дээш, политика талазы-биле хамаарышпас чорууп болгаш экономика талазы-биле бот тускайлаң чорууп быжыглаары дээш демнеежип турар улустарга ССРЭ-ниң коргуул турар дузаламчызын Сомали тала бедиц-биле үнелээн.

СДР-ниң Революсчу Дээди чөвүлелиниң Президентизиниң Совет Эвилелинге чоруп турганының үезинде Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң болгаш Сомали Демократтыг Республикамның аразында консул Керээзинге ат салдынган.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫННАДЫГ

1971 чылдың ноябрь 22-де СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму ажыттынган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы эш **Н. К. Байбаковтуң** «1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүнеиниң беш чыл планының дугайында база 1972 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында» болгаш ССРЭ-ниң сан министри эш **В. Ф. Гарбузовтуң** «1972 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1970 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезининиң дугайында» илеткелдерин Пленум дыннаан болгаш чугаалажып көрген.

Бо илеткелдер талазы-биле СЭКП-ниң Москва обкомунуң бирги секретары эш **В. И. Конотоп**, Украинаның Компартиязының ТК-ның ийиги секретары эш **И. К. Лутак**, СЭКП-ниң Свердловск обкомунуң бирги секретары эш **Я. П. Рябов**, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Б. Ашимов**, ССРЭ-ниң чиик үлетпүр министри эш **Н. Н. Тарасов**, СЭКП-ниң Ростов обкомунуң бирги секретары эш **Н. А. Бондаренко**, Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Т. Я. Киселев** олар санал берген.

Түннелинде бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Л. И. Брежнев** чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму чогуур доктаалды хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Л. И. Брежневтиң** «Партияның XXIV съездизиниң соонда СЭКП ТК-ның делегейге ажыл-чорудулгазының дугайында» илеткелин СЭКП ТК-ның Пленуму дыннаан.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалы

1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1972 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының, 1972 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүт деп көөр болгаш оларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга чугаалажып көөрү-биле киирер.

Кыш „хенертен“ келген

РЕЙД

О. Шынаа — «Тес-Хем» совхозтуң үшкү салбыры. Ол —районнуң барын талакы кыдында кызыгаар булуңу. Шык оттуг делгем шыналаа, кадар оттуг кайгамчык шаттар, шораң-чалымнарлыг, те, чүнма ораны болган даглар-даа бар. Бо салбырда чүгле шээр мал бар, олар ийи хойжу бригадада үлеттинген. Хөй болдуунда тыва уксаалыг. Рейд бригадазы чүгле чаңгыс бо салбырның кыштыг уткуп турарын көөр деп шилип алганында утка бар: район төвүнден, төп салбырдан ырак-узак болганындан, малчынарга чедериниң бергезинден бо черниң байдалы оңаггай. Ол чорук еске черлерге деңнээрге, малчынарның ажылынга, чамдырал-чуртталгазынга неделе бергедээшкиннерни чедирип, улуг сагыш-салыышкынны негеп турар.

Кайы-даа бригадаларның кыштагларынга чоруургa, бирле дугаарында каракка илдирер чүве мал кажааларының эргижиргээни болур. Хөлчок чавыс, чамдыктары мырыңай чамдыйын дүжер чыгаан хой кажаалары. Коданның өдээ бедизе-бедизе, мырыңай деңнер апаргылаан. Бо үениң малчынарының билири ыңдыг үлегерлиг хураган кажаалары ында чок: ол шаа-ла хураган кирер хире тар, соңга, хаалга чок ийи-үш казанактар тургулаар, акеы кырында.

Салбырның, совхозтуң удуртулгазы ыңдыг бергедээн байдалдан үштүнар хемчегларни албайн турар дээр болза, ыш эвес болур ийик. Сөөлгү ийи-үш чылдарда уурук-суурактап чаа кажааларны кыштагларда тудуп эгелээн. Салбырның удуртукчузу С. Шалыктың чугаазы-биле алырга, оларның саны он чоокшулаан. Тудуг ажылын совхозтуң тудуг бригадазы, салбырның тудугжулары база малчынар боттары чорудуп турар. Ынчалза-даа бо ажылдың четпес талаларын демдеглевес аргажок. **Бирээде,** чыл санында көрдүнген планнарның күүсеттинмейн турары-дыр. **Ийиде,** тудугнуң шынары дүвүрээшкинни болдуруп турар. Бир кыштагда (аңаа дөртку бригаданың бригадири Дагба Шинчик боду кыштаар) салбырның тудугжуларының кылганы кажааны көрдүвүс. Хемчээл, шөл талазы-биле делгем-даа болза, чазыны мырыңай аргажок. Хураган кажаазы чок. **Үште,** тутkан кажааларның ам-даа доозулбайн турары элдептиг. Бистиң чорун турганывыс хүннерде хар чаапкан. Кыш дүшкен. Хураган кадарчызы Музаң Шалыктың кыштаа шуут чок. Барганывыс хүн бригаданың элээн каш хойжулары Өңгеш-Бажынга мурнунда белеткен каан (ынаар машина четпес—ыышты аът-биле төрепчилеп турган) ыяш-биле кажаа кылып турлар. А хойжу Санзай Эренчин күзээнде хевээр. Ооң ол-ла күзээнге кыштаг кылыр дээн, ол бүтпээн. Малчын ам Дөңгеликтигде эрги кыштагже кежер апарган, а ында кажаа баксыраан, чаш мал кажаазы шуут чок. Ону ам кылыр дижип турар. А чайын, күзүн чүнү кылып турган чоор?

Хой-Бажы-Алар деп черде ыш Шандыц-оол Моңгениң кыштаанда кажаанып кыры ойбак. Черле ынчаш, ол одекке харлыг кышка чедир кижи хол дегбээн. Хойжу Таңма Мурзукай Ак-Хонашта кыштаанып чоогунга күзеглээн. А кыштагда кажаанып дөзүнери бир келек черде ойбак. Ону дуглаар, сиген кажаалаар дээш хойжу Таңма Мурзукай ыяш кезип турар.

Кыштагалашкынга үлегерлиг белеткенген малчынарны демдеглеп каары чугула. Хоочун малчын Самба Санзанның Дес-пек-Одекте кыштаа каракка өөрүнчүг. Одекте бүгү-ле чүве чангыс аай чурумнуг: сигенни шевергин сараатпаш, кажаалап каан, одаар көрженин кургадыр оваалап үндүрүпкен, кажааларның үрелген, баксыраан черлерин эде кылган. Хураган кажааларының саны хөй, улуг кажаа иштинде бага кылгылап каан. Малчынның чурттаар бажыны (ол салбырда кыштагларда чүгле ийи бажын бар) белен, иштинде эт-севи хевээр. Ыңдыг эки кыштагларның санынга Улуг болгаш Биче Кызылдарда Күр-оол Чоодунуң, Сүлдүм Балчырның хонаштарын немей адап болур.

Мал чеми белеткээр планын салбыр чүгле чеден ажыг хууга күүсеткен. Ыңдыг болганда бар чемин карак огу дег камнаары чугула. Агаар-бойдустуң таарымча чок болганындан кыштагларда өът-сиген кончуг багай. Дыка хөй кыштагларда сиген кажаалаттыймаан. Сигенни малчынарның боттарының инектери чип турар.

Салбыр кышты белен эвес уткаан деп түнневес арга чок. Ынчалза-даа чүгээр чылыг үени ажыглап, чамдык чүүлдерни кылып алыр арга ам-даа бар. Кажаларның үүрмек септелгезин чедир кылыр, хамык сигенни кажаалаар, чедир кылбаан кыштагларны доозар ужурлуг.

Чангыс бо салбырда байдалдан алгаш көөрге безин «Тес-Хем» совхозта кынка белеткел ам-даа четпес чоруп турары тодаргай-дыр. Дошкун кыш өршөвес дээрзи билдингир. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш салбырлар эргелекчилери, тускай әртемниглер кышка белеткелде четпестерни чайладырының хемчегларын доп-дораан алыр херек.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ: Т. ЛИКТАН— районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы, Л. НУРЗАТ — комсомол райкомунуң ийиги секретары, Э. ДОҢГАК —районда радиодамчыдылгазының редактору, А. ДЕМБРЕЛЬ — «Шынның» корр.

Чоннуң чаагай чоруунга

Фоторепортаж

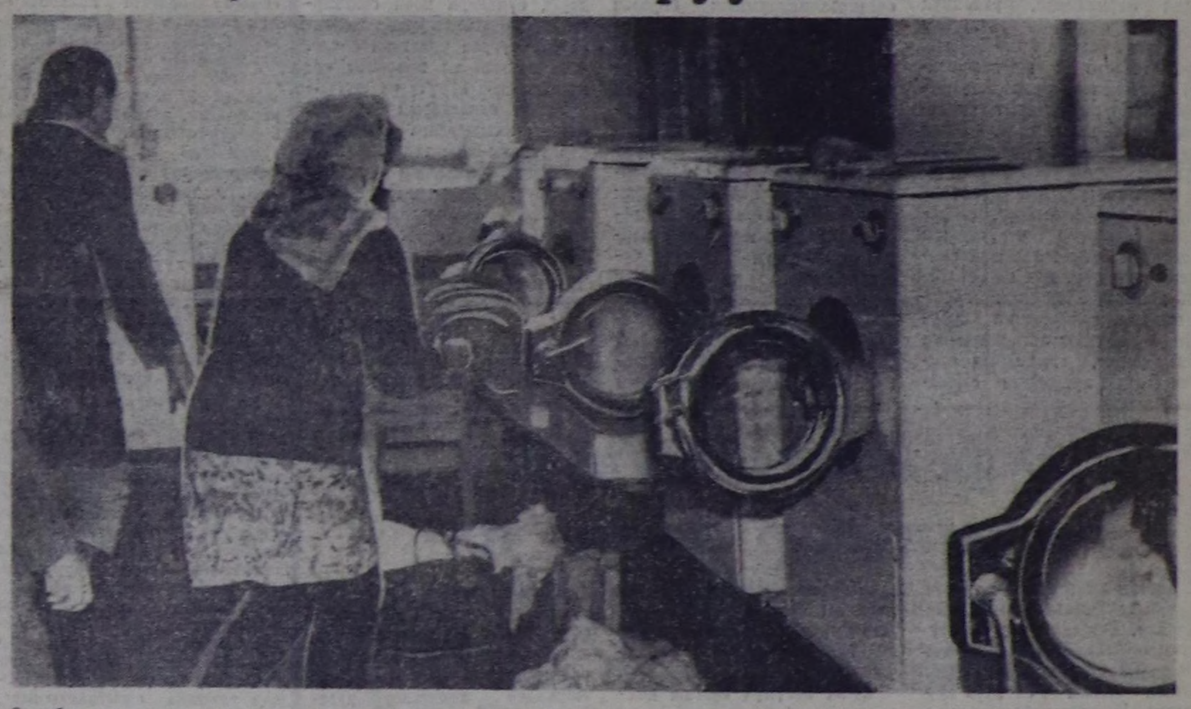

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 54 чылының байырлалының бүдүүзүнде наймыылаадын № 1, 2 чунар-бажыңнарының чанында хеп чуур чер ажыттынган.

Чаа ажыттынган ол чуулда бажыңында мастер А. И. Склярова, слесарь электрик И. Филоненко олар хеп чуп алыры-биле келгеннерни хүлээп ап, ында машина-техниканы билдилиг башкарып турар. Чаа бажыңда хеп чууртуп дег ак 8 машинаны тургускан. Оларның бирээзи-ле 45 минута иштинде 32 кг хепти чуур күүлүг. Чүгдүйген чүүлдерни сы тудар 4, кургадыр 5 машинаны тургускан.

— Хеп чуур, кургадырындан аңгыда база бир ыңдыг өрээл бар — дээш, мастер Анна Склярова бистиң бир өрээлче чалады.

— Бо-ла болгай. Хевиңерни чуп, кургаткаш илиир-биле базып, чунар-бажыңнап алыр ийик бе, азы чунгаш ужугаан хевиңерни маңаа чуп, базып ап болур силер — дээш, ында хеп баскан улусче айыткаш:

— Бистиң аалчыларывыстың чугаан хевиң базып турары бо-дыр—диди.

— Бир дугаар келгеним бо. Магалыг-ла чер ажыттынгандыр. «Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынының ачызы бо-дур ийин. Чугаан хевимни кургадырындан ацгыда харын базып ап турмен—деп, харылзаа ажылдакчызы Люда Доржу өөрүшкү маннайлыг чугаалады.

Хоорайның хеп чуур черлериңе немей ажыткан беш дугаар чер ажылдаа-ла үшкү хүнүнде баргаш, ында тургускан амгы үениң чаа техниказының кижиниң негелдезиңге дүүштүр бараан болуп турарын көргеш ону кылган тудугжуларга, ооң ажылдакчыларынга чедиишкиннерин күзээри өөрүнчүг чорду.

Хоорайның хеп чуур черлери артвец тос айларда күжеп-пишкиниг ажылдаан. Кордүнген план ёзугаар 117 тонна 750 кг хеп чуур тургаш, 137 тонна 993 кг хепти чугаан. Чонуң культуразы дээш күжүн, билиин харам чок берип турар мурнакчыларның саны комбинатта хөй. № 1 хеп чуур черде мастер Анна Соломатова, Каа-Хем суурда хеп чуукчузу Екатерина Иванова болгаш өскелерни-даа комбинаттың дирекциязы чоргаарал-биле адап, мактаар болду.

ЧУРУКТАРДА: чуулда цегинде тургускан чаа машиналар болгаш чурттакчыларның хеп чун турары. (Үстүнде чурукта). Комбинаттың хоочун ажылдакчылары А. Склярова-биле слесарь электрик И. Филоненко. (Ортузунда). Хеп базар цехте, чурттакчыларның чугаан хевин базып ап турары. (Адаанда).

А. СОДУНАМ.
Фотолары авторнуу.

Кыштаг бүрүзүнде чем чедиртинген

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының хойжулары Монгуш Шөртен-оол биле Монгуш Доржулдай олар хөй-ниитинин малын кыштан хүр ажырар соруага-биле кыштагдаашкынга эки белеткенген. Кадарчыларның кыштагларында мал кажаалары септеттинген болгаш малга четчир чемсуурку кыштагларында артыкшылдыы-биле чедирип алган. Кара-Чыраа салбырының кыштагларында ниитизи-биле 600 тонна сигенни чедирген.

Бо салбырның малчынары ниитинин малының баш санын өстүрер дээш социалистиг чарыштыг калбарткаш, багай эвес көргүүглерни чедип алган. Ында кыштаг бүрүзүнде малга тазырымчалыг кажааларны тудуп, ооң септелгезин чылдың-на шынарлыг кылып турар.

Д. ОНДАР.

Хевирлекчи

Кара-кыс Чымба Кылдың хлеб заводунга 15 чыл бүрүнгаар цех аштакчызы, техниктиг ажылчын болуп кирген. Ынзы-бүрү машина-техниктиг улуг будурулгеге кежигүн болуп киргеш-ле Кара-кыс кандыг-бир мергежилди шиңгээдип алырынче кичээнгейин угландыра берген.

Күзээнин чедер, сураанын тывар дээш ышкаш, аныяк ажылчын формофщик (хевирлээр) машинаны шиңгээдип алыры-биле өөреникчилеп киргеп. Ол чарын машинаны К. Чымба 3 ай иштинде өөренгеш башкарып, бот тускайлаң ажылдап киринкен.

Хевирлекчи болуп ажылдаандан бээр будурулгенин ай, квартал, чыл планын үргүлчү күүседип, ажыл ажылчыннарның санынга кирип келген. Сөөлгү үеде ол цехте социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнген. Кара-кыстың ажылга кызымак, шудургузунга коллектив чоргаарланып турар.

С. ТАМЧАЙ.

СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга!

Профэвилелдеринге удуртулганы экижидер

СЭКП-ниң Чоон-Хемчик райкомунуң пленуму «СЭКП Тыва обкомунуң үшкү пленумунуң түннелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Профэвилел организацияларының ажылын партия организацияларының удуртуп турарының ханы ыңалзын партия райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар илеткелиңге берген.

Ажыл-агый, культура тургузуушкунуңуң херээже районнуң профэвилел организациялары улуг рольду ойнап, ажылчы чоннар ортузунга культура-массалыг, кижизидилгелиг ажылдарны чорудуп, партия организацияларының ажылынга боттуг дузаны көргүзүп турарын пленумга демдеглээн.

Чадаананың хөмүр-даш участогунда партия организациязы (секретары эш Потехин) профэвилел организациязының ажылынга партийжи удуртулганы экижиткен. Ажылчынар ортузунга социалистиг чарышты организастаар, культура-массалыг, кижизидилгелиг ажылдарны экижидер талазы-биле ында профэвилел организациязы түннелдиг ажылдарны кылган. Ынчангаш будурулге планын күүседир талазы-биле мурнакчы будурулгеге санадын келген. Шак ыңдыг оске-даа коллективтер барын пленумга илеткелчи болгаш санал берген эптер чугаалаан.

Партийжи удуртулга профэвилел организацияларында ам-даа четпес болуп турарын пленумнуң киржикчилери демдеглеп, СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдаарын айыткан.

* * *

Партияның Бай-Тайга райкомунуң пленуму болуп эрткен. «СЭКП обкомунуң үшкү пленумунуң түннелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» СЭКП райкомунуң бирги секретары С. К. Оруспоолдуң илеткелин дыңнаан, чугаалашкан.

Илеткелчи болгаш санал берген эптер профэвилел ажылында чамдык чедиишкиннерни айтып, четпестерни илереткен.

* * *

Пленумнар чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган.

Комсомол амыдыралы

Ажыл-херекчи чоруктуң көрүлдези

Тоску беш чыл аныяк салгалдың мурнунга чаа-чаа калбак делгемнерни ажыдып турар. Амгы үеде партияның айтышкыннарын, беш чылдың онаалдаларын күүседиринден чугула сорулга комсомолга турбас. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр комсомолдуң сорулгаларын ВЛКСМ Төп Комитединиң IV пленуму тодараткан. Комсомол организациязы бүрүзү оны боттандырар талазы-биле хемчеглерни чугаалашкаш, хүлээп алган.

Амгы үеде аныяк өскеннерниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүүү ажок бедик. «Беш чылды шалыпчы күш-ажыл, мергежил база аныяктарның чогаадыкчы ажылы-биле» деп лозун-биле комсомолчу чарыш салбарып турар. Бүгү чурттаазы ышкаш, Барыын-Хемчик районнуң комсомол организациялары чер-черде партия органнарының удуртулгазы-биле беш чылдың баштайгы чылын хуусаа бетинде күүседир дээш демиселди күштелдирип турар. Чүс-чүс комсомолчуларны хаара туткан 47 комсомол организациязы ол бүгү ажыл-херекти башкарып турар.

Амгы үеде бистиң бүгү ажылывыстың дайынчы көрүлдези, комсомол организацияларының амыдыралынга чугула болуушкүү — биске болуп эрткилээн отчёт-соңгулдалыр хуралдар болган. Олар ВЛКСМ кежигүнериниң бедик идепкейи-биле организастыг болгаш ажыл-херекчи байдалга болуп эрткилээн. Ындыг хуралдарга барык-ла муң ажыг кижи олурушкан болгаш 300 ажыг кижи санал берген. Ылангыя «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында, «Шекпээрниң» Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында, районнуң харылзаа салбырында, түүйбу заводунда болгаш Эрги-Барлык, Кызыл-Мажалык школаларында комсомол организацияларының отчёт-соңгулдалыр хуралдары идей-политиктиг, бедик деңнелге эрткенин демдеглээри чугула.

Отчёт-соңгулдалыр хуралдарга илеткел кылган, саналонал бергеннер чоруттунган ажылдың бүгү талаларын хандыр аналиэтеп, кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, организация бүрүзүнүң дайынчы арга-шинээзин бедидеринче, ажылының стилин болгаш арганарын сайзыраңгайжыдарынче угландырган.

Чамдык чижектерни көрээли. «Барлык» совхозтуң «Бижиктиг-Хая» салбырында комсомол организациязының отчёт-соңгулдалыр хуралының киржикчилери мал ажылының механизастаашкынының деңнелиниң күдүзүн, ооң уржуундан инек саалдазын болгаш ескедаа ажылдарны хол-биле кылып турарын, каш чыл бурунгаар совхоз сүт саар аппаратты садып эккелзе-даа ону ажыглалга киирбээнинден ол амгы үеде демир-дес эскиндизи болу бергенин чөптүү-биле шүгүмчүлээн. Ол ышкаш ажылагый шээр-даа, бода-даа малга төлевилел ёзугаар кажаалар тутпайн турар.

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазының комсомол бөлүүнүң хуралынга Рая Монгуш фермада комсомолчуларның дыштаныр чери клубту дериг-херекселдер-биле хандырып бээр дугайын ажылагыйда профэвилелининң ажылчын комитеди ийи чыл дургузунда аазап келгенин демдеглээн. Ынчалзажок ол күүсетиимээн. Аныяк өскеннерниң негелде-хереглелдеринге бистиң чамдык ажыл-агый удуртукчуларывыстың, хөөннити организацияларының кандыг хамаарылгалыг бооп турары моон илдең-дир. Үстүнде дег өске-даа ындыг чижектерни көргүзүп болур.

Комсомол организациялары боттарының хөй талалыг ажыл-чорудулгазын партия организацияларның удуртулгазы-биле чорудуп турар болгай. Ынчалзажок чамдыкта бо айтырыгны чугаалажып турза-даа, ооң дээштии эвээш бооп турар таварылгалар бар. Районда сан талазы-биле хөй комсомол организацияларының бирээзи «Барлык» совхозта турар. Ында ВЛКСМ комитединиң секретары К. Маадыр-оол организацияга ниити удуртулганы кошкадып, комитет кежигүнери эвээш чыглып, эвилелдиң иштики ажылын куду деңнелге тургускан. Ынчаарга совхозта парторганизация К. Маадыр-оолдуң хууда херээн каш удаа көрүп, ону партия райкомунуң бүрозунга чугаалажырынга чедир киирип турза-даа, комсомол организациязының ниити ажыл-херээнче, аныяктарның ажыл-агый чорудулгазынга киржилгезининң, оларның өредилгезинин болгаш дыштанылгазының дугайында шоолуг сагыш салбайн турар фактылар бар.

Коммунистиг идейлиг чорукка, бистиң совет Төрээн чурттувуска бердингенииниң ёзугунга, интернационализмниң ёзугунга аныяктарны кижизидери, бистиң ниитилелдиң норма-чижектерин болгаш угаан-бодал эртинелерин идепкейлиг пропагандалаары комсомолдуң кол сорулгазы болуп келген болгаш болуп артар-даа деп бистиң партиявыс айтып турар. Маңаа хамаарыштыр алыр болза, бисте четпестер хөй. Ынчангаш бо айтырыгже отчёт-соңгулдалыр хуралдарга улуг кичээнгей салдынган.

Чамдык комсомол организациялары комсомолдуң политиктиг чырыдыышкыны ышкаш чугула айтырыгже кошкак кичээнгей салганындан оларга кичээлдер эгелеп турар үеде дыңнакчыларның саны хөй боор, а ол өредилге чылы доостур үеде оларның саны эвээжеп, кичээлдер үстүр таварылгалар бар. Ындыгларга «Барлык» совхозтуң төп салбырында, «Дөң-Терезинде», «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында комсомол организацияларын хамаарыштырып болур.

ВЛКСМ организацияларының отчёт-соңгулдалыр хуралдарынга социалистиг чарышты калбартырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринии, комсомолдуң иштики ажылының, күш-ажылдың сагыга-чурумун бижыглаарының айтырыглары база улуг черни ээлээн. Бо-даа база өске-даа янзы-бүрү ажылдарга хамаарыштыр комсомолчуларның берген шүгүмчүледиг саналдары, сүмелери моон соңгаарры чорудар ажылывыстың база бир чугула үндезини болур.

Ынчангаш ам комсомол организациязы бүрүзү ол шүгүмчүледиг саналдарны түннеп, оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыр ужурлуг. Барыын-Хемчиктиң комсомол организацияларынга болуп эрткен отчёт-соңгулдалыр хуралдар ажыл-херекчи чоруктуң дайынчы көрүлдези болган.

Б. ДАРЖАА,
ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары.

Хову-Аксының электри станциязында шалыпчы ажыл-ишчилер эвээш эвес. Владимир Ларионович Туров мында 6 чыл иштинде электромонтерлаан. Ол чылдарның дургузунда улуг дежурный электрик болгаш кол щиттиң дежурныйы деп холушкан ийи профессияны шиңгээдип алган. Бодунуң мергежилин бедидип турар бо кызыйман ажыл-ишчи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттың здиленчизи.

ЧУРУКТА: улуг дежурный электрик Владимир Туров электри станциязының кол башкарылга щидинде.

В. БОРИСОВТУҢ фотозу.

Шериг-патриоттуг кижизидилге

ҮДЕЛГЕ КЕЖЭЭЗИ

Кал-Хем районнуң Бүрен-Хем суурунуң клубунга «Бурунгаар» совхозтуң партия, комсомол комитеттериниң база көдээ Советтиң чыл бүрү организастап келгени чаңчыл болган үделге кежээзи болган. Шериг баар ооллардың үдээп ол кежээге ада-иелер, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, школачылар болгаш суурнуң өске-даа чурттакчылары киришкен. Кежээниң программазы ханы утка-шынарлыг болгаш солун эрткен.

Бүрен-Хем көдээ Советиниң даргазы эш Катцина эге сөс алгаш, чыылганнарга делегей байдалынын база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Францияга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлединиң Даргазы А. Н. Косыгинниң Куба республикага аян-чоруктарының дугайында сонуургаткан. Дараазында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи чораан, совхозтуң ажылчыны эш А. Черменев чуруп келгеш, мынча дээн:

— *Эргим оолларым! Сиңер Төрээн чуртунар мурнунга хамаатыг хүлээлгелер күүседип чоруптар дей бердиңер.* Ол ыдыктыг болгаш хүндүлүг хүлээлгени ак сеткилдиг күүседири дээрге-ле совет улустуң чаалап алышкыннарын, бистиринң күш-ажылывысты камгалаарыңар ол болур. Төрээн чурттуң камгалакчызы—Совет Армиязын хүрээлеңинге барып албан эрттирер — силерни мынчаар чугулалап үдеп турарывысты утпаңар, оолларым. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чедиишкиннииг болуңнар.

Кежээге ада-иелер, совхозтуң удуртукчулары болгаш өске-даа элээп хөй кижилер сөс алып, аныяктарга түс-түс чагыын берген. Совхозтуң комсомол комитединиң секретары эш Азанов база совхоз директору эш Малышев олар шеригже чоруп турар ооллардың күскү хову ажылдарынга үлүг-хуузун киргенин онаалап демделевишаан, шеригге албан эрттирип турган, боттарының комсомол организациязының, төрээн суурунуң чонунуң ат-алдарын бодаарын күзээннер.

Бүрен-Хем сес чыл школазының пионерлери шериг баар акылары: Олег Ондурунга, Анатолий Мамашка, Олег Хойлааракка, Николай Тюринге боттарының чагыгларын берип, солдат амыдырал дугайында солун шүлүктерни чугаалап бергеннер.

Чангыс чер чурттугларының берген үнелиг чагыг-сеттеринге харыыны комсомолчу Анатолий Мамаш мынчаар илереткен:

— Организастаан солуп кежээңер дээш четтирдивис. Силерниң чагыгларыңарны утпас бис.

Чаңчыл болган ол солун кежээ үдеттирген ооллардга эртектиг белеткер тыпсыры-биле доозулган.

Н. МОЛЬБИ,
Бүрен-Хем сес чыл школазының башкызы.

ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ ҮҮДЕН БОЛГАНЫЛ?

Өвүрнүң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол адыры мал ажылы. Районнуң оон ап турар ниити продукциязының 80 хуузун, а бараанныг продукциязының 86 хуузун хөй ажылындан ап турар. Сөөлгү беш чылдарның иштинде ниитининң малында хөй болгаш өшкүнүң саны 17,4 муң башка азы 27 хуу өскен, хой эъди бүдүрериң 46 хуу, дүктү 16 хуу көвүдеткен. Сески беш чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын 21,8 хуу өстүрген болгаш 1970 чылда ооң хемчээли 2787 муң рубль четкен.

Мындыг турза-даа районнуң совхозу болгаш колхозтары дүк база эът бүдүрериниң деңнелин дыка кудулаткан. Бир хойдан алыр ортумак кыргылда 1965 чылда 2,2 кг турганындан 1970 чылда чүгле 1,7 кг болган, эътке дужаар хой бүрүзүнүң дириг деңзизи ортумаа-биле 40 килограммга чедир (4 кг) кудулап баткан. Төрүүр чүс хойга онаашты ап турган хураган 9 башка эвээжээн болгаш хойнуң янзы-бүрү чидириглерден хораар, чоруу 50 хуу өскен. Ооң-биле кады районнуң ажыл-агыйлары хойдан хөй орулга ап турганыңдан ам хөй когаралдыг болуп, хойдан алыр продукциязының бот-үнези улам улгадып турар барган.

Бо бүгү дүвүренчиг байдалдар үүден болу бергенин, болуп турарын, ооң чылдагаанарын ханызы-биле анализтеп көөрү чугула. Районнуң удуртукчулары, көдээ ажыл-агыйның чамдык тускай эртемниглери ооң чылдагаанын тайылбырлаар харыыны барын шээжилеп алган чоруурлар. Ооң утказы мындыг: районда мал чеминиң быжыг баазазы чок, девискээрининг агаар-бойдузу дошкун, үредин тараалар үнмес, үнзе-даа быспас, сиген кезер шөл чок, кандыг-даа техника ажыглаттынмас, үрелиг азы уксаазын экижиткен малды сайзырадыры окта таарышпас дээр хөөннер шуут дүрүмчүй берген хевирлиг.

Херек кырында байдал кандыгыл, ону көөрү база чугула. Чыл бүрүде мал чеминиң (сиген) белеткели планның чүгле 50—60 хуузун, а силостуң 30 хуузун күүседип келген. Шаанда ажыглап турган суггаттыг сиген шөлдери ам шуут кагдынган. Чижээ, «Торгалыг» совхозтуң Кара-Талда 150 тонна ажыгны ап турган сиген шөлүнден ам чаңгыс хөпээн-даа сиген алдынмас апарган, хараган турдуп чий берген, а суггарар бугазы шуут бүдүп калган. Кок-Сайырда, Улаатайда, Чозада, Ак-Кара-Сутда, Сарыг-Аладта шөлдери база сандан үнген. Кыштаглардан сиген кезери шуут үттүндүрган.

Өвүрнүң девискээрииге үредин тараалар бышпас-даа болза, чаңгыс чылда үнер суук чулуктуг чемнерни чежениндаа өстүрүп болур. Эки ажаап суггарарга тараа хамаан чок, кукуруза үредини безин бижа бээр черлер бар. Хөй чылда үнер сиген тарын оралдашкан кижи барык чок. Амгы үеде районда мал чеми культуралар тарылгазының шөлү барык-ла чартык кезик хире кызырылган. 1970 чылда 4,4 муң тонна силос белеткээн турган, а бо чылын чүгле 1,3 муң тоннаны белеткээн. Мындыг болуп турда районга мал чеми чедиишпеан билдингир.

Мал кажаазы тудар ажыл шуут соксаан деп болур. Хойнуң санаттынын турар 219 кажаазындан чүгле 10 хирези төлевилел ёзугаар кылдынган болуп турар, аңаа чүгле 3,6 муң хой кирер. Кажаа чокта малга берге болбайн канчаар.

Мал ажылында уксаажыдылганы чорутпастаан. Малда ажыл-агыйжы болгаш зоотехниктиг учёт-даңзы кагдынган. Совхозта болгаш колхозтарда хойнуң коданнарын өң-чүзүн, дүгүнүң шынары болгаш уксаа-салгал, хар-назы талазы-биле үспестээн, ам шуут-ла хойтпактапшкан. Кандыг-даа коданны көөрге, ында кошкарларны холуштур салган. Чижээ, чинге-нарын дүктүг уксаалыг, хайнак, сараджа уксаалыг болгаш ооң хайнактары, аң дүктүг, кандыг-даа уксаа чок моол кошкарлар, малчынның хууда «тыва» кошкарлары, хураган кошкарлардаа бар. Ындыг холумак кошкарларлыг коданнарны районнуң барык шупту ажыл-агыйларындан айтып болур. Мындыг байдал уксаажыдылга ажылынга кажан-даа көстүп көрбээн деп, республиканың уксаажыдылга станциязының директору А. Г. Тютина, зоотехниик Чугаалаан. Ону ажыл-агыйларның болгаш районнуң удуртукчулары, тускай эртемниглери-биле кады «сонуурган» көрдүвүс. Хойларны класстар болгаш өңчүзүн аайы-биле ылгаар хамаан чок, январьда төрүттүнген хураганнарны октябрьга чедир иелериниден үспээни база илереди.

«Коммунизмче орук» колхозта «Элегес» совхозтан экелген 30 ажыг кошкарны бүдүн чартык ай хиреде (оларга кандыг-даа немелде чем бербээн) ангор хуналар-биле кады чаглак чок ажык черде «ажаап» турар. Ындыг байдалга тургускан маддан үредөл алыры берге. Хойну тарып боозадыр ажыл барык-ла соксаан.

Районнуң көдээ ажыл-агый эргелелинден эгелээш, совхоз, колхозтарның фермаларынга чедир дээди болгаш ортумак биллиглиг, хой ажылының тускай эртемниглери-биле хандыртынган, харын артык, өске ажылдар кылып турар. Сентябрь 1-ге районда 600 лекционер-зоотехниктерниң саны база-ла четчир. Ол хирезинде мал, ылаңгыя хой ажылында «селекционерден» бичии-даа ис чок. Эргелелге 3 чыл иштинде 4 селекционер-зоотехниктер солушкан.

Районнуң удуртукчулары база тускай эртемниглери Көдээ ажыл-агый министерствозунуң колхозтарга болгаш совхозтарга хой ажылын сайзыradыр талазы-биле сүмелерин-даа ажыглавайн, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол талазы-биле докталаалдарын-даа удуртулга болдурбайн келген. Мындыг болганда хой ажылынга уксаажыдылгадан туржук, өске кандыг-даа ажыл канчап чоруттунарын? Мынчангаш Өвүрнүң хой ажылында удуртулга кошкаан. Бо бүгү четпестер республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунга база-ла хамааржыр.

Мындыг чоруктар чүгле Өвүр районда эвес, чамдык өске-даа районнарда база бар. Бо дүвүренчиг байдалдан уштунуп алырының хемчеглерин дүгреп чоруттас болза, республиканың хой ажылынга оон-даа артык бергелер таваржып болуру чайлаш чок.

Ам кандыг хемчеглерни алза, бо байдалдан уштунуп болурул? Бо дугайында саналбодалдарны солчуру чугула. Ол талазы-биле бодумнуң сүмемни маңаа чугаалаксап тур мен.

Бир дугаарында, хой ажылынга кандыг-даа дүржулгашенелдени кылбайн тургаш, чүвениң уг-шинн безин орта билбейн чыткаш, аңаа-ла сагыш даап «Тывага ол хой тааржыр, бо хой таарышпас» деп-ле ындыг, мындыг хоозун чугаа кылыр байдалдардан уштунар үжурлуг. Бодап көрүңер даан,—«Тывага хайнак хой таарышпас, чүгле тыва хой тааржыр» деп үзел кайын тывылганыл? База «Тывага уксаалыг хойлар таарышпас, бисте оларны хандырыптар быжыг чем-суур чок». «Хайнак хойларның хураганын көрүңер даан, кызыл-анай, оларга кончуг чылыг оран-сава херек болгай, ону кайынын аптар бис?». Мындыг чугаалар чугаалаарының кандыг-даа үндезини турбас үжурлуг.

Ийи талазында, хой ажылын ылаптыг сайзырадыр дизе, ону чорударының аргасүмелери, дүржулга-шенелделерге үндезилеттинген чүүлдер турар үжурлуг. Ындыг чүүлдерни Тываның Көдээ ажыл-агый министерствозунуң тускай эртемниглери удаа-дараа сүмелеп келген болгай. Аңаа үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүргүлээн докталаалдары бар.

1968 чылда Көдээ ажыл-агый министерствозу республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 1969—1975 чылдарда чорудар уксаажыдылга ажылының планын чогаадып кылган. Ол планны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1969 чылдың сентябрь 19-та бадылаан, ону канчаар, кымнар күүседир дугайында тодарадып айыткан. Ол докталаалга перспективтиг планны катай парлаан тускай дептер кылган база тараткан болгай. Мону чамдык эштер тудуп көрбээн-даа болур-дур. Ол планда 1975 чылга чедир хой ажылынга хамаарыштыр кандыг хемчеглерни чорударын, кайы район азы ажыл-агыйлар ол талазы-биле кандыг углуг ажылдаарын безин ында тодаргай бижээн. Чижээ, «Торгалыг» совхозтуң Чоза салбыры бодүүн дүктүг хойлар сайзырадырын айыткан, чиңге болгаш чартык чиңгенарын дүктүг хойларны эки одарлыг, кажаа-турлаглыг черлерге мөөңнеп, ол-ла үтнуу хевээр үргүлчүлеп сайзырадырын сүмелээн.

Херек кырында амгы байдалды ап көөрге: «бо черге чүгле тыва хой сайзырадырын сүмелээн чүве» деп, хажыдышкынныг бодал калбарып турар. Моон үжурудаан ам «тыва»-даа хой чок, хамык үнелиг хайнактар база читкен. «Торгалыг» совхозтуң 1 хойга онааштыр ортумаа-биле ап турган 2700 грамм дүгүам 1600 грамм кылдыр кудулаан. Сөөлгү чылда 136 муң рубль караажага кээп чедирген.

Ам сүме чүл дээрге, оода-ла эвээш арткан чиңге-нарын, чартык чиңге-нарын болгаш чартык бөдүүн дүктүг хойларны дораан ылгап үскеш, оларны класстар, өң-чүзүн, назыхар аайы-биле коданнаап, аңаа тааржыр кошкарларны онаар, ажаалданы экижидер, уксаажыдылга ажылын үргүлчүлээр херек.

Районнарда азы ажыл-агыйларда селекционер-зоотехниктер четчир бар төлээде, уксаажыдылга ажылын чогуур деңнелинге тургузар, хойну тарып боозадыр ажылды, кошкарларны коданнарга шилип алыр, одар-белчиирин, азырал-ажаалгазын экижидер дээп ышкаш хүннүң чугула айтырыгларын соңгаарладып болбас кылдыр тургузар херек.

Хой ажылының талазы-биле мурнакчыларның дүржулгазын нептередир, солчур конференциялар чорудар дээп ышкаш хемчеглерни катап «диргизери» чугула. Партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары мал, ылаңгыя хой ажылынче кичээнгейни угландырары, ону боттуг удуртуру негеттинин турар.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

Чагаа парлаттынмаза-даа

Хемчээн алган

«Алдан Маадыр» совхозтуң төвүнге эрткен чайдан бээр-ле радионуң, телефоннуң дыңналыры кошкап, чамдыкта шуут неделя зы-биле ыыттавайн баарын илереткен көдээ бижикчиниң чагаазы редакцияга келген.

Тыва АССР-ниң харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң радио болгаш телевидение бөлүүнүң улуг инженери Ю. Клабуковтуң бистиң чоруткан бижиивиске харыылааны болза:

Чагаада авторнуң бижип турар фактылары хыналдадан шын болуп бадыткаттынган. Алдан-Маадыр болгаш Суг-Аксы суурларда радио белдирлериниң ажылын экижидер талазы-биле болдунар хемчеглерни алган. Амгы үеде ол суурларда радионуң дыңналыры эки.

Радиофикация болгаш телефон харылзаазының Чадаанада техниктиг участогунуң начальниги М. И. Хитров хамаарышкан ажылын чогуур негелдеге дүүштүр башкарбайн келгенин барымдаалааш, ону ажылындан хостаан.

Өөренири—шудургу ажылдаар дээни ол

Бистиң институдувус эрткен өөредилге чылын багай эвес дооскан. Өөредилгениң хуузунниитизи-биле ооң мурнунда чылда 84 хуу турган болза, эрткен чылын ол 91,6 хуу болган. Биохимия болгаш дыл факультеттери элээп бедик түннелдерни чедип алган.

Студентилер, ылаңгыя комсомолчулар өөредилгениң шыларын бедидер дээш шудургу демисежип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Олар хоорайның школаларынга хөй санныг лекцияларны болгаш беседаларны чоруткан.

Институттуң 1, 2 курстарының студентилери ниити ырнын, танцының, спорттуң болгаш өске-даа хевирлерниң болгумнеринге хаара туттунган. Март айда хоорайның өөредилге черлериниң аразынга болган бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге бистиң институт бирги черни алгаш, 500 рубль болгаш бирги чергениң диплому-биле шанватткан. Студентилер чыл бүрүде эртем-өөредилге конференциязынга идепкейлиг киржип турар. Ол болза оларның билиин бедидеринге улуг ужур-дузалыг.

Бо-ла бүгүнүң болгаш комсомолчу студентилерниң өөредилгезинин, ажыл-амыдыралының дугайын комсомол организациязының чоокта чаа болган хуралынга илеткел кылган ВЛКСМ комитединиң секретары Тамара Антонова болгаш санал берген эштер тодаргай чугаалаан. Аңаа өөредилге чорудулгазын болгаш ажыл-херекти бүгү талазы-биле аналиэтээш, четпестерни илередип, моон соңгаар чорудар ажылдарның дугайында тодаргай хемчеглерни айыткан.

Студентилерниң Бүгү-эвилел слёдунга СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын бүгү комсомолчулар болгаш студентилер ханызы-биле өөренип таныжарын база аңаа дугурушкан. Ол ханы уткалыг чугааны, дээди өөредилге черлериниң студентилериниң база тускай ортумак өөредилге черлериниң сургууулдарының материалдыг болгаш амыдырал-чурутталга байдалын улам экижидер хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ниң база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталалын чурттуң өске бүгү черлеринде ышкаш, бистер база-ла Төрээн чурттуң совет аныяктар дугайында сагыш салышкынының база бир чайынаанчак, чаа илерээшкини кылдыр, сеткил ханышкыны-биле хүлээп алган бис. Ону институттуң студентилери чүгле эки өөредилге, ажыктыг ажыл-херектер-биле харыылаарын хүлээнип турар. Ынчаарга эртемнерни ханызы-биле шиңгээдип өөрении дээрге-ле шудургу ажылдаар дээни ол-дур. Ону бистер бедик харыысалга-биле медереп билип турар бис.

С. СҮГЕ-МААДЫР,
Күрүнениң Кызылда башкы институдунуң III курузунуң студентизи.

БҮГҮ КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭШ...

Ажыглалга кирер объектилерде

Ак-Довуракты улуг тудуг хоорайы дизе частырыг болбас боор. Чүгле бо чылын безин хоорайда үлетпүр, чуртталга, коммунал, культура тудугларын чорудар кол организацияга—«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинге берген план 4 млн. 430 муң рубль болган. 1 млн. 740 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылын эргелел бодунуп күжү-биле шиңгээдир ужурлуг. Ол дээрге эрткен чылдың хемчээлинден 26 хуу өскени болур. Эрткен он айларда 3 млн. 595 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры планнаттынган. Херек кырында ол сорулганы эргелел чедиишкинниг күүсеткен. Он айларда 4 млн. 217 муң рубльди шиңгээткен. Эргелел бодунуң күжү-биле тудуг чорударының темпизин база бедиткен.

Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли өскени-биле чергелештир эргелелдиң ажыл-чорудулгазының өске-даа көргүзүглери экижээн. Шалың фондузун камныг чарыгдап, тудугнуң бот-үнезин чиигеткенинден эргелелдиң орулгазы көвүдээн.

Бо чылын Ак-Довуракты тудугжулары ажыглалга киирер объектилерге ажылды чогуур хуусаазында доозар дээш боттуг хемчеглерни алгылаан. Объектинин белен болганының үе-чадазын база тудугну ажыглалга киирериниң хуусаазын ажыл-чорудулгазының кол көргүзүү кылдыр санап турар. Ол дээрге тудугга планнаашкынының болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче шилчиирииге белеткелдиң кол үүлү болур.

1971 чылдың эрткен үезинде «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели 7 млн. 849 муң рубльдиң объектилерин ажыглалга киирген. Оларның эң колу — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың руданы үүрмектеп-сорттаар комплексизи болган. 80 өгбүле чурттаар бажың, склад болгаш өске-даа тудугларны база ажыглалга киирген.

Ам үеде хоорайның тудугжуларының кол күжүн Культура бажыңының тудуунда мөөңнээн. Ооң-биле чергелештир үүрмектеп-сорттаар комплексте, кургадылга-сепарация салбырында үүрмек ажылдарны чедир кылырын, комбинаттың ийиги эзлчээниң кол корпузун тударын үргүлчүлээн. Кол корпуста тудуг эргелели-биле керээлиг организациялар колдадыр ажылдап турар, а чедир кылыр үүрмек ажылдар ам ажакталган.

Ак-Довуракты Культура бажыңын декабрьда ажыглалга киирерин тудугжулар хүлээнген. Ам ында ажыл-иш хайныышкынныг. Ол объект улуг болгаш нарын. Көрүлде залы безин 600 олуттуг. Сцена, дузалал өрээлдер-ле ында хөй, оларның дерилгези база нарын болур.

Культура бажыңында кол тудуг ажылын барык дооскан. Ам № 48 тудуг эргелелиниң № 3 участогунуң кылыр үүлдери, ылаңгыя шеверлээр ажылдары хөй. Ол участок амдаа 76 муң рубльди шиңгээдир ужурлуг. Ол дээрге 110 дөрбелчин метр мозаикалыг шала, паркет шала кылыры, витрина шили-биле дуглазары, өрээлдерни көрүштүг, бедик шынарлыг будуп дозулазары чергелиг ажылдар-дыр. Шеверлекчилериниң үлүүнге онаашкан ажыл улуг.

Бо бажыңны каш чыл улаштыр тудуп келген. Өртке удур камгалал болгаш өске-даа чамдык үүлдерге хамаарышкан өскерилгелер база тыптып келген. Ынчангаш моон мурнунда кылып каапкан кезектерни чаарты адып, хөй күштү үндүрүп турар бис. Залда болгаш сценада чаа конструкцияларны кылып турар. Ынчалза-даа чамдык материаллар чедиишпес, чагыкчы биске дериг-херекселдерни дес-дараалаштыр, чогуур хуусаазында бербейн келген. «Тыва тудуг» трест минералдыг хөвеңге, шил волокнога эргелелдиң чагыын четче күүседири күзенчиг.

Чаа Культура бажыңының ажыттынарын ак-довуракчылар четтикпейн манап турар. Шеверлекчилер үе-шак барымдаалавайн, долу күжениишкин-биле ажылдап турар. Ынчалза-даа чагыкчы («Тыва даг-дүгү» комбинаттың капитал тудуг киидизи) чамдык айтырыгларны ооңум шиитпирлеп келген. Чижээ, биче залды каастап штукатуралаар ужурлуг. Ам ону өскертир деп-даа турар. Төлевилел ёзугаар ханаларны хырбаланчак будук-биле дозулаар. Ынчаар кылып эгелээн-даа. Ам кээп ындыг эвес, а үстүг дозу-биле будуур деп шиитпир келген. Шеверлекчилер чогум канчаар дозулаар дугайында шиитпир манап, аңаа туруп берген.

Керээлиг организациялар, чижээ, «Сибирь промвентиляция» болгаш электри дерилгелериниң № 11 монтаж участогу ажылдың темпизин дүргедедир ужурлуг.

Шеверлекчилер чеже-даа кызып турза, оларга бедик мергежилиг штукатуржуларны ам-даа немээрин трест өөренип көрзе чогуур. Культура бажыңынга хереглелдиң чугулазын барымдаалааш, шиитпирлеттинмээн айтырыгларны дарый сайгарып, каш дакпыр күжениишкин-биле ажылдаар бис.

В. ЖУК,
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң начальниги.

Партия өөредилгезиниң системазында теоретиктиг семинарларга

„МАТЕРИАЛИЗМ БОЛГАШ ЭМПИРИОКРИТИЦИЗМ“

В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ному марксисчи-ленинчи философияның хөгжүлдезинге улуг салыышкын болган. Ол ном В. И. Ленинниң философия талазы-биле кол ажылы болур. Ону өөренип болгаш конспектилээрде дараазында айтырыгларны кичээнгейге алза чогуур.

1. В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп номну бижип турган үениң төөгүлүг байдалдары.

2. В. И. Ленин философияда ийи кол угланыышкыныңы болгаш оларның үндезини-биле удурланышкак чоруунуң дугайында. Махистерниң идеализмин шүүмүлзээни.

3. Материя дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг болгаш амгы философияның база бойдус эртеминиң хөгжүлдезинге ооң ажык-дузазы. «Физиктиг» идеализмни шүүмүлзээни.

4. Диалектиктиг материализмни билип алырының теориязын В. И. Ленинниң бүгү талалыг ажылдан кылганы. Амгы эртеминиң хөгжүлдезинге билип алыышкынның марксисчи-ленинчи теориязының ролю.

5. «Материализм болгаш эмпириокритицизмде» төөгүматериализминиң айтырыглары.

6. Амгы буржуаз философияга, ревизионизмге болгаш догматизмге удур демиселге В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ажылының үзүрдузазы.

«Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ажылдың кол түүлдери-биле таныжар мурнунда ол ажылды бижип турган үеде төөгүлүг байдалдар кандыг турганыл дээрзин тодаргай билип адыр херек. Ол үениң төөгүлүг байдалдарының дугайын ук номнуң эге түүлүнде (Чогаалдарның долу чыындызы, т. 18) болгаш база ол ышкаш «Партия төөгүзү» деп номнарда (Политиздат, 1970 ч. 124 арын; том 2, арыннар 269—290) тайылбырлаан.

1905—1907 чылдарның бирги орус революциязының соонда өгелээн реакциянып үезинде ук ажылды бижээнин литераттарны номчуп турган кичээнгейге алза чогуур. Марксизмниң чамдык түүлдерин эргижирей берген дээш шүүмүлзээр, эде көөр чорук ынчан нептерей берген. Ол шүүмүлзүлерди марксизмниң кол туруштарын «камгалаар» деп кыйгырыгның адаа-биле кончуг кажар оптуг чорудуп турган. XIX вектиң төнчүзүнде XX вектиң эгезинде австри физик Э. Махтың болгаш швейцар философ Р. Авенариустуң субъект-идеалистиг философиязы Барыын Европага кончуг нептерээн. Махтың философиязын ажылчын аңгының мировоззрениези кыдыр бодаан оралдажыышкыннар база турган.

1908 чылда Россияга «Марксизмниң философиязының таласы-биле очерктер» деп ном үнген. Ол чыынды номга түве бижээн авторларның шупту-зуу философтуг материализмге удур турган, ынчангаш марксизмни ревизионистер ажыы-биле шүүмүлүлеп эгелээн. Махизминиң идеалистиг ужур-утказын, ооң реакциялыг ролюн сойгалап илередири, аңгы болгаш гносеология талазы-биле үндезиннерин болгаш база марксизмни будулчак, реакциялыг түүлдер-биле солуп турар кижилерниң түү орта чазын турарын тодарадыры негеттинип келген.

В. И. Ленинниң 1909 чылдың майда үнген «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ному ол сорулганы күүсеткен. Эмпириокритицизмни марксист кандыг талалар-биле тодарадырыл дээрзин В. И. Ленин бодунуң номунга көргүскен.

«Бирээде, чүүң-даа мурнунда ол философияның теоретиктиг үндезиннерин диалектиктиг материализм-биле деңнеп, шүүштүрер херек».

«Ийиде, эмпириокритицизмниң туружун амгы үениң философия школаларының аразында философ-специалистерниң чөгенчиг школажыгажы кылдыр тодаргайлап көөрү эргежок чугула».

«Үште, чаа бойдус эртеминиң бир адырының бир школазы-биле махизминиң чугаажок харылзаазын кичээнгейге алыр херек».

«Дөртте, эмпириокритицизмниң гносеологтуг хоозун чоруунуң артында философия айтырыышының талазы-биле партиялар аразында демиселдиң барын көрбейн эртпи болбас». (Ленин. Чогаалдарның долу чыындызы, т. 18, арын 380. IV үндүрүлгеде т. 14, арыннар 342—343).

Бистиң эпохавыстың үезинде амгы үениң кандыг-даа идеалистиг философиязын тодарадыры алырыңга бо дөрт үнелелди ажыглаар дээрзинге чигаанныг турбас.

В. И. Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ному ол угланыышкыннар ёзугаар тургустунган. I, II, III эгелерде— эмпириокритицизмниң билип алыышкын теориязын диалектиктиг материализм-биле шүүштүрүп көргеш, оларның эптеш чок чоруун тодараткан.

IV эгеде — махизмни база бир янзы хевир-биле көрүп, ону философтуг идеализмниң бир угланыышкыны кылдыр тодарадып турар. V эгеде — махизмниң физикада кризистиг харылзаазын база физиктиг идеализмниң ужур-утказын тодараткан. VI эгеде — махизмниң марксисчи нигитилел-политиктиг принциптерни, партийжи принциптерни ревизиялап турарын болгаш махизминиң аңгы талазы-биле ужур-утказының тодараттынганын айыткан.

В. И. Ленин махизмни шүүмүлүлээри өртемчейниң «элементилери» эскериишкинер (ощущение) болур дээр кол түүлүнүң долузу-биле үндезин чок боон турарын бадыткаары-биле эгелээн.

«Элемент» деп сөстүң махизминиң калбаа-биле ажыглаар турары оизагай бир түүл-биле тайылбырлаттынар: элемент деп сөстүң «минниишкин» деп термин-биле доктаамал кады ажыглаар турар, а махистер «элемент» деп терминни бойдус эртеминден алгаш ажыглап эгелээннер. Ол сөс эртем талазы-биле кандыг-бир уткалыг болганда махистерниң субъективтиг ёзу-биле бадыткаарын оралдажын турары «эскериишкиннер» болза өртемчейниң элементизи болур дээн бадыткалында эртемзиг түүл бар ышкаш сагындырар. «Өртемчейниң элементилерин» В. И. Ленинниң кайы хире сойгалап илереткенин «Материализм болгаш эмпириокритицизмниң» бирги эгезинниң 1 болгаш 2 параграфтарындан көрүп болур.

Махтың болгаш Авенариустуң философтуг тургузуушкунунда «дружулга» деп термин чугула рольду ойнап турар. Дружулга деп сөстүң объективтиг (материалистиг) болгаш субъективтиг (идеалистиг) ёзу-биле тайылбырлап болур болганда ол сөс-биле «философияда материалистиг-даа, идеалистиг-даа угланыышкынны» бадыткап болур деп В. И. Ленин айыткан.

Аменарпустуң дружулга дугайында өөредин ооң «арыг дружулга» деп адаар бадыткалында тодаргай илереп турар. Авенариустуң санап турарыбиле алырга, арыг дружулганың утка-шынары физиктиг түүлдерден долузу-биле хамаарышпас боон турар, түге дээрге, ооң санады-биле алырга, материя дээрге түгле «абстракция» боон турар. Ынчангаш физиктиг эвес болгаш психиктиг эвес түүлдерден өске түүл чок болганда база физиктиг түүлдү дружулгага шуут кирбээн болганда дружулганың бүгү утказы медерелдиң шуут психиктиг элементилеринге хамаарыы бээр. Авенариустуң бадыткап турары-биле алырга, боттуг түүлдерге кижиниң медерел-бодалында боду («мен») болгаш ону долгандыр турар түүлдер «среда» хамаарыр, ол ийи түүлдү «принциалдыг координация» деп адаан. «Дружулга» дугайында махисчи биличишкинни шүүмүлүлевишаан, ооң логика талазы-биле шын эвезин, утка талазы-биле туруп чогун В. И. Ленин айыткан.

Объективтиг боттуг түүлдерден дружулганы кылып болур, ынчангаш бисти долгандыр турар бүгү түүлдер: эткерекселдер, бойдус болгаш өртемчей база бүгү болуушкуннар бистеп хамаарылга чокка туруп турарын болгаш кижиниң бүгү билиг-медерелиниң үнер дөзү болурун В. И. Ленин бадыткаан.

Махистерниң өөредиин үндезинниге чедир сайгарарга ооң эртем талазы-биле кандыгдаа бадыткал чогун В. И. Ленин тодараткан. Махистерниң чугаалап турары-биле алырга, «өртемчейниң элементилери» эскериишкиннер боон турардыр. Ынчаарга ол эскериишкиннер өөредилгениң үүнүң дузазыбиле утаап, билип алырыл? Оларныы-биле алырга, материяның үндезини — «комплекстиг эскериишкиннерни» базала «комплекстиг эскериишкинер»-биле билип аа турар. Айтырыгны мындыг янзылыг тургузуп келирге оларның амдыы бадыткалы ужур-утказы билдинмес чугаа апаар.

Бо берге айтырыгны ооң эртери-биле Авенариус «Кижиниң өртемчей дугайында билиги» деп номунга мынча деп бижээн: «бистер медерелди бодувустуң мээвиске сиңирип ап (интроекциялап) турар бис».

Махистерниң медерелди мээден хоора соп алганы оларның «Интроекция» дээр бо теориязында тодаргай костүп турар. Махистерниң субъективизминиң бо хевирлиг фактыларын илередип эккелгеш, В. И. Ленин оларга мындыг чогум-на согуглуг айтырыгны салган: бир эвес медерел мээге каттыжып, сиңирип кээп турар түве болза, кижи чогум чүү-биле утаап-медереп чоруур түвел? Махистерниң философиязындан аңаа харыы тывылбаан. Ынчангаш В. И. Ленин оларның философиязын «мээ чок философия» деп адаан.

Махистерниң өөредининде база бир «таарымча чок», харын-даа оларның боттарыга «өнза хоралыг» айтырыг бар боон турар. Бир эвес «материяның элементилери» бистиң эскериишкиннеривистен тургустунуп турар түве болза, «кижи төрелгетенниң мурнунда бойдус-өртемчей деп түве турган бе». Мону харыылаарын ораддажыры-биле Авенариус «Координацияда потенциалдыг топ кежигүн» дугайында теорияны тургускан. Ооң утказы мындыг: дириг амытаннар тыптып келиринің мурнунда өртемчейге кандыг-бир тоолчургу түве (субъект) турган. Ол болза координацияның төп кежигүнү боон турган. В. И. Ленин Авенариустуң ол теориязын хам-ламаның төөредин деп санаан, махизминиң шажынга чоокшулаанын илереткен.

Ынчангаш бодунуң идеалистиг утка-шынарын махизминиң эртемге дөмейлешкек хевир-биле чажырып турарын В. И. Ленин сойгалап илереткен.

Үстүнде көрген айтырыгларывысты номнуң I эгезинде кирген.

(Уланчылыг)

ООЛДАР ДЕГ ОРЛАН-ШОВАА

1931 чыл. Ол үеде кончугдаа хып дээш аныяк пазын үезинде моге-шыырак, орлан-шовваа аныяк оол — Ак-оол Салчак Тыва Арат Республиканың Революстуг шериниң хүрээлеңинге шериг албанын эрттирип келген. Ортумак сыныыг, делгем эгиннерлиг, кадыр хавааңда караанын кирбиктери хөө чаап каан чүве дег сырый кара, аксымаар ыырайлыг аныяк эр Революстуг шеригниң херээнге бүгү үе-черге өөрү-биле бир демей, улуг хандыкпыл-биле өөренип, командирлериниң болгаш политажылдакчыларының бүгү айтыышкыннарын, өөредилгесуртаалдарын бирден бирээ чокка быжырымчалыг өөренип ап турган. Төрүмелиңнеге отка-кеске дүшкүже чаңнап келир, олут орбас, чыдын чыппас эрестиг аныяк кижи бүгү шериг өөрүнүң чоргааралы турган. Дыңнангыр, биче сеткилдиг кижини командирлери база мактап турган. Чүгле ында-хаая дептип үнүп келир, дөстүмнес чаңы-ла кончуг турган. Ол кожамыктап ырлаарынга база кончуг турган. Бичии хостуг үе-шагында ооң шериг өөрү чам базе бирээден салывыт, ооң» деп эөрежип туруп бээрлер. Күжүр Ак-оол чажам дээр эвес, харын-даа үстүн тырттынар. Хөрээн алгыткаш, хөглүү кончуг бадырыптар:

Аныяк-ла оолдар бисти
Айтып сургаан ревшериг,
Ада-чурттуң мурнун орта
Амы-тынга харам чок бис.

— Ам база эжи бар ыйнаан, оол. База бирээден улаштырывыт!—деп өөрү эөрежип кээрге, улам хөглүг улам ыыткыр бадырыптар:

Төре херээн камгалаар дээн
Дөртен шериг — ревшериг,
Төрээн чонга бараан болган
Дөскел билбес эрес оолдар.

Ревшеригниң дайынчызы Ак-оол Салчак шак ынчаар ырлап дооскаш, тура халаап, өөрүнүң мурнунга ёзулаап, таккыладыр баскылаар турган.

Ак-оол Салчак ревшеригге келге-ле, бир чыл ажа берген. Бир хүн ону командири келдирткеш, чугаалаан:

— Сени хлеб быжырары кончуг деп чугаа дыңналып келди. Шын бе ол, Ак-оол?

— Шын ийин, эжим командир—дээш, ёзулалын берип, дарс кылдыр тепкен.

— Кайа ынчаар өөренип алганың ол?

— Ачам шаг шаандан тура орус тараачыннар-биле кончуг эп-найыралдыг кижи чүве. Чүве билип кээримден тура-ла ачамның орус ашактар-биле далган хоюдуп, хлеб быжырып турганын сактыр-дыр мен. Ооң мен база-ла ачамның аайы-биле хлеб быжырарынга өөренип бергеш мен.

— Ынчаарга сен бистиң шеригге хлеб быжырар сен.

— Кайы мен бе, эш командир?

— Ийе, сеңээ үш хире дузалакчылар база бээр бис. Сеңээ дузалажып болур хлеб быжырарының ийи кижиэ база бар. Ажылды барып хүлээп алыңар, дайынчы!

— Дужаалды күүседиринге белеп мен. Чоруурун чөпшээреңер, эжим командир?—дээш, Ак-оол база-ла ёзулаап, дарс кылдыр тепкеш, турган черинге долганнаш, базып үнүпкен.

Ол ревшеригниң хүрээлеңинге үш чылдың дургузунда хлеб быжырып келген. Ол хлеб быжырарындан аңгыда дайынчы белеткелди база-ла доктаамал эртип турган. Хөй кижиге хлеб быжырары ындыг-ла амыр эвес. Ынчалзадаа ооң дузалакчылары, аңаа арга-сүмелиг кижилери база турган.

Шериг албанынга ооң дөрт чылы билдирбейн эрте берген. Каң дег быжыг дадылганы эрткен, бижик-биликтиг, быжыг тура-соруктуг Ак-оол Салчак тайбың ажыл-ишче кирген.

Ол аалынга чанып келгеш, үр-даа болбайн, мал эмчилери өөредир курска Кызылга кээп өөренип алган. Мал эмчизи болуп, ол чээрби беш чыл дургузунда ажылдап келген. Бодунуң онаашкан ажылынга ол төлептиг чоруун көргүзүп, кызымак, ажыл-ишчи бүдүжүбиле кады ажылдап турган эш-оорүнүң, төрээн чонунуң бедик хүндүткелин чедип ап келген.

Ак-оол Мандыхоевич Салчак чеди чыл мурнунда пенсияже үнген. Ооң соонда ол ажылишке кара чажындан тура өөренип калган, үргүлчү-ле бирле чүвени кылып чораан чаңы-биле өөнге анда-ла олуруп шыдаваан. Чаңгыс хүн бадырары безин бүдүн чыл-биле домей болган. Ол олуруп шыдавайн, дуржулга станцизының директорунга өргүүдел бижип алгаш, чеде берген:

— Ажылдаарыңар ол ышкажыл, Ак-оол Мандыхоевич?—деп, директор айтыргаш, пенсионер кырганның арныче хоглуг көрген. — Олуруп шыдашпадыңар бе?

Ооң соонда директор өргүүдел бижикти андара-дүнде-ре тудуп коргеш, шиитпирлиг айтырган:

— Кандыг ажыл кылыр деп бодай-дыр силер?

— Кырган кижи-дир мен. Мени почтачы кылдыр хүлээп ап көөр силер бе? Малчыннарга солуп, сеткүүлден чедирип көрейн:

— Ол-даа черле түүлдүг түве-дир. Ооң-биле кады бир эвес хойжулар арга-дуза дилей берзе, оларның мал-магының кадыын-даа хынап, херек апарза, дузадан-даа көргүскей-ле сен.

— Ажырбас, дарга. Шыдаптар чүвем болза, чажам дивес мен.

Ак-оол Мандыхоевич ам беш чыл ажыг үениң дургузунда почта чедирип, ажылдан турар. Ооң харылап турар девискээри улуг. Бир эвес километрге шоер болза, беш түс километр чеде бээр. Кара-Чыраның улуг делгемнеринде хойжулар, Хадыңның шынааларында кадарчылар дээш санаан чоруп бээр. Бо үениң дургузунда ол чаңгыс-даа малчынны хомудадып көрбээн.

Бодамчалыг ашак кижи түвениң хөлүн кайын чазар. Чамдык черлерни аттыг кезип, бир чамдык черлерже малчыннарга суг чедирер машиналарга олуруп, дүн-хүн дивейн хап-ла турар. Ажылхерек бүдүп-ле турар.

— Назы-харыңар улгадып бар чыдар-дыр. Ажылыңарга бергедей бербес-тир силер бе?—деп, ооң бир катап айтырарымга.

— А хупура, оолдар. Ам-даа адак-бышкаам чиик ийин. Ревшеригге халдып турган үелеримни сактып келир мен. Чалыы үемде ышкаш апаадыр мен. Даргаларның меңээ дузалаары база аажок. Улустуң акша-төгериин, пенсиязын, телеграмма, бижиктерин чедиреримде, тускай машинаны бээрлер-дир. Меңээ улуг дуза ол-дур.

Ак-оол Мандыхоевич Салчак бо чылын келир Чаа чылдың солуп, сеткүүлдерин чон ортузунга бижиттирер талазыбиле Таңды районга барган черни алган хой-нииги бижиттирикчилериң бирээзи. Ол барык үш түс ажыг рубльдиң солуннарын, журналдарын бижиттирген.

Соолгу хүнперде ол Кара-Чыраның, Хадыңның хойжуларын кезип, солун-сеткүүлдерин оларга үлеп чорда ужуражыр аргалыг болдум.

Бо чуруукту почтачы Ак-оол Мандыхоевич Салчак Дуржулга станцизының хойжузу Лопсан Сартыылга чаа келген солуннуу берип турда тырттырдывыс.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ХООЧУН САЛГАЛДЫҢ КИЖИЗИ

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Фидель Кастро Чилиде

САНТЬЯГО. Премьер-министр Фидель Кастрога баштаткан куба чазак төлээлери ноябрь 21-де Магальянес можунуң төвү—Пунта-Аренаска чораан. Ооң мурнунда куба төлээлер Чилиниң президентизи Сальвадор Альендениң уделгези-биле Чилиниң шериг-далай күштериниң «Адмирал Риверос» деп эсминези-биле далай зриин дургаар ийи хонук аян-чорук кылган. Пунта-Аренас хоорайның муң-муң чурттакчылары куба аалчыларны чылыы-биле уткуп-хүлээп алганнар.

Шиитпирлиг удурланыышкын

ХАНОЙ. Вьетнам Демократтыг Республиканың Даштыкы херектер министерстводунуң толээлекчизи дараазында мөдегледи кылган: Каттышкан Штаттар Вьетнам Демократтыг Республиканың девискээринде тайбыңчыткан зонада турар Хыонглап дээр общинаны согуушкунга таварыштырарыбиле 1971 чылдың ноябрь 15-тен 19-ка чедир самолёттарны, оларның биле кады «В—52» дээр бомбардировщиктерни үзүк-соксаал чокка чорудуп турган. Ол ышкаш Куангбинь можунуң барыын талазында чамдык районнарны база бомбалаашкынга таварыштырып турган. Ооң түннелинде ук черлерниң чонунга улуг материалдыг когаралдарны болгаш өлүм-чидимни болдурган.

Вьетнам Демократтыг Республиканың Даштыкы херектер министерстводунуң төлээлекчизи Каттышкан Штаттарның ол араатанзыг үүлгедиишкинин шиитпирлии-биле буруу шапкан болгаш ындыг кем-буруулуг үүлгедиишкиннерни доп-дораан соксадырын негээн.

Патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштери Виньлонг можуга октябрь айда чоруткан чедиишкинниг тулчуушкуннарның үезинде дайсынның 342 солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген деп парлалганың Хосталга агентилери дыңнаткан.

Ол ышкаш патриоттар Сочанг можута ноябрь 1-деп 8-ке чедир дайсынның 39 солдаттарын олүрген болгаш балыглаан, дыка хөй боо-чепсекти хунаап алган. Ынчаарга Бенче можуга америк-сайгон шериглер октябрь төнчүзүнден ноябрь 10-га чедир 135 кижизин оксунган.

Каосан Патет Лао агентиледдиң дыңнадыы турары-биле алырга, Лаостуң патриоттары ноябрь 6-дан 9-ка чедир болган тулчуушкуннар үезинде дайсынның 80 ажыг солдаттарын чыскаалдан үндүргеш, хөй санныг шериг чепсээн хунаап алган.

Эрге-чагыргаларның дерзин үүлгедиглериндең дескеннериниң Чоон Пакистандан Индияда келири үргүлчүлевишаан. 9 миллион ажыг кижи чурттап турган черлерин каггаш, кожазы чуртта хоргадалды тыпкан. Дескеннериниң ээп чанарынга бүгү-ле эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны Чоон Пакистанга тургузары, оларның айыыл чок чоруун хандырары, тайбың ажылдаар арганы оларга тыпсыры чөптүг чоруктуң болгаш гуманизмниң принциптеринге дүүшкен турар ийик.

ЧУРУКТА: чоон-пакистанчы аарыг оглу-биле.
«Тайма—СЭТА-ның фотозу.

НАЙЫРАЛ АЙЫ

ДЕЛИ. Бо хүннерде Индияда Совет Эвиледи-биле Индияның аразынга тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында чоокта чаа ат салган Керээге хөлбаштыр индий-совет айы чоруп турар. Бүгү чуртта хөй санныг митингилер болгаш байырлыг хуралдарга хамаарышпас Индияның Совет Эвилели-биле эп-найыралчы ёзузун, ийи улустуң аразынга найыралды калбартырының күзел-соруун илередип турар.

«1971 чылдың августүң тос—Керээге ат салган хүн—индий улустуң амыдыралынга төөгүлүг хүн болган. Ол Керээ болза Индия-биле Совет Эвилелинин аразынга найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзааларын калбартырынга чаа чугула базым болган»—деп, Индий национал конгресс партиязының президентизи Сандживайя чугаалаан.

Индияның Президентизи В. В. Гириниң медеглээни болза:

«Индий болгаш совет улустар бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам калбартып, быжыглаарынга, бүгү делегейге тайбың дээш бистиң ийи чурттуң кады демисежиринге Индий-совет керээ быжыг үндезин болур».

Эп-найыралчы ёзу-биле

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның премьер-министри Амир Аббас Ховейда «Кейхан интернэшнл» солуннуң корреспондентизинге берген интервьюзунга Иран болгаш Совет Эвилели боттарының кэды амылдажылгазын эң-не эп-найыралчы ёзу-биле калбарттыл турар деп медеглээн.

Иран-биле Совет Эвилелиниң аразынга экономиктиг болгаш садыг харылзааларының улам калбарып турарын премьер-министр улуу-биле үнелээн. Эң ылаңгыя ол Иранга металлургия үлетпүрүн тургузар херекке совет дузаламчыны онзалап демдеглээн.

Демиселди тиилелгеге чедирер

ХАНОЙ. (СЭТА). Чаъс-бораңнаашкыныың беш айларының (майдан октябрьга чедир) дургузунда Лаостуң патриоттары дайзыныың 7.000 солдаттарын, ооң иштинде генерал Ванг Паонуң «тускай шериглериниң» 4100 солдаттарын, 1200 таиланд хөлеэлекчилерни чыскаалдан үндүргеннер. Ол бүгү четче эвес сан боон турар. Патриоттар 49 самолёттарны болгаш вертолеттарны дүжүр аткан, 25 шериг машиналарын узуткаан, хөй санныг боо-чепсекти хунаап алган.

Ол дугайып Лаостуң патриоттуг фронтузунуң информация бюрозу дыңнаткан.

Америк ужар-чүүл Лаостуң хосталган районнарын бомбалаарын үргүлчүлевишаан. АКШ-тың чалчалары тайбың чонга удур хөй санныг шаажылалдыг үүлгедиишкиннерни база кылып турар. Ынчаза-даа Лаостуң патриоттары дайзынга удур демиселин тиилелгеге чедир үргүлчүлээринге быжыг шиитпирлиин дыңнадыгда демдеглээн.

Чагырларны хуусаа бетинде

БРАТИСЛАВА. (СЭТА). Бо чылдың баштайгы тос айларында чехословак будүрүлгелер социалистиг чурттарже бараннар чорударының планын 220 миллион кронга (чехословак акша) ажыр күүсеткен. Словакияның бүгү будүрүлгелериниң дөрттүң бир кезии дашкаар үндүрер бараннарның чыл планын бүрүн күүсеткен. Бо будүрүлгелериниң продукциязының кол вуруузун Совет Эвилелинче чорудуп турар.

Мартинде аар ставоктар тудуушкунунуң, Тлмачахта энергетиктиг машина тудуушкунунуң заводтарының, Партизанскиде идик комбинадының коллективтери совет чагырларны күүседири-биле эң чедиишкинниг ажылдап турар.

Кызыгаарны үрээн

ДЕЛИ. (СЭТА). Пакистанның шериг-агаар күштериниң «Сейбри дээр дөрт реактивтиг шуургедекчилери Барыын Бенгалия штаттың наймысыладыын 100 кире километр черде Баир районда Индияның агаар делгеминче ноябрь 22-де шуруп кирген. Индияның шериг-агаар күштериниң самолеттары кызыгаар үрекчилерин Индияның девискээриндең үнеринче албадаткан.

Күш-ажыл болгаш капитал

● НЬЮ-ЙОРК. Чазак черинің «онза экономиктиг хемчеглериниң» ийиги үе-чадазы дээр түүлү-биле көрүп турар ажыл төлевиринге шынгыы контроль америк ажылчын ангының удурланыышкынын улам күштелдирип турар. Чазактың ажылчыннарга удур хемчегleри-биле демиселжир дээш ажылчы чоннар ажыл соксадыышкыннарын чарлап турарлар. Индиана штатта барык бүгү шахталарда ажыл соксаан. Барыын Виргиния штаттың 500.000 ажыг шахтерлары ажылче үнместээн. Пенсильвания штаттың Чоон кезээнде болгаш Огайо штатта шахталар куруглаан. Ол ышкаш дыка хөй америк порттарның ажылы база шуудавайн турар. Чаа Орлеанның порт ажылчыннары база ол дыка хөй санныг ажыл соксактанарга каттыжып кирген.

● ПАРИЖ. Шупту кижилерни ажыл-биле хандырар, ажыл төлевирин улгаттырар болгаш пенсия хандырылгалын экижидер дугайында боттарының негелделерин камгалаарыбиле ажылчы чоннарның шимчээшкини бүгү Францияда улам калбарган. Саазын үлетпүрүнүн он беш мун ажыг ажылчыннары бүгү чуртка болгаш ажыл соксадыышкынына киришкеннер. Рона болгаш Альпылар районнарында саазын үлетпүрүнүн бүдүүлгелеринде ажыл соксадыышкынның шимчээшкин онза күштүг боон турар. Луара, Изер, Рона департаментилериниң чонунуң дыка хөй санныг төлээлекчилери «Ажыл чок чорукту узуткаар!», «Пенсияны 60 хардан эгелеп хандырар!»—деп, кыйгырыглар тудуп алгаш, чогуур эрге-чагырга черлерингe чыскаал-биле чедип турганнар.

● РАБАТ. Касабланка порттуң болгаш Мухаммедия порттуң ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны тиилелге-биле доозулган. Ол черлерниң администрациязы ажыл төлевирин улгаттырар дугайында ажылчыннарның негелдезин хандырган.

С.к. Тока

Хайыраканчылар

(Уланчыгы. Эгези № 277 «Шында»).

ТООЖУДАН ҮЗҮНДҮ

Чаа дарга колхозчуларның мурнунда, дайынчы даңгырак хүлээп ап турганы ышкаш, кирижели берген, кандыг-даа айтырыгны салыңар че дээш-заг көрүп турган.

— Дарга кандыг билиг-мергежилдиг ирги?—деп, бир колхозчу сонуургаан.

— Совет Армиянның дайынчызы-пулемётчу кижи мен... Райком секретары чугаалап шаптыг.

— Шын, шын! Билдингир-ди-ир!

— Бистиң даргавыс болур эш өлүг-баштыг ирги бе? Кайбаш чүү кижи ирги?

Зал ишти чир-шоо дүшкеш, база хая көрүнген.

— Чоп каттырыкыр силер, эштер... Бистиң херээженнер чөвүлелиңге база-ла актив херек, башкы кижи болза улам өскү—деп, херээженнер даргазы айтырган турган.

— Ийет, ийет, өлүг-баштыг... Эмчи кижи.

— Ынчаарга улам эки-дир!

— Ам айтырыг бар бе?

— Чок, чок. Билдингир-дир!

— Соңгуур!... Соңгуур, ол-ла!

— Менде бир айтырыг бар апаарды, болур ирги бе, даргалар?—деп, Кара-Сал айтырган.

— Салывыт че?

— Бо иштивден даргалапкы дег кижи черле тывылбас болган чоор бе? Болар чер-чурттунда база-ла ажыдыг-ла турган кижи ыйнаан.

— Харын аан, шынап-ла — деп бир кижи алгырган.

— Эштер колхозчулар — дээш, райком секретары база катап таймылбырлап эгелээн. —Ийе, база ажылдыг турган кижи. Ынчалза-даа силериң колхозуңар дуржулгалыг шыырак удуртукчу-биле бижыглаар дээш сүмелеп турар чүве. Шынап-ла силерниңде ам дээреде даргаланы дег кижи тывылбайн турарын боттарыңар биларле. Болгай силер. Ынчангаш хой-хой колхозчулар шыырак даргадан тып берип көрүңер деп айтырып турган чүве...

— Эш Кара-Сал болза кымны сүмелээр деп турар ирги? —деп, бир колхозчу айтырган.

Колхозчулар ол үнүүн кымырымак аяның билгеш, база каттырыкы бергилээн.

Айтырыг доозулган. Ам саналдар эгелээн.

— Бис эш Бичеп-оол-биле бо каш хонуктар иштинде кады ажылдан келдивис. Черле даргалап шыдаар дуржулгалыг болгаш негелделиг эштир. Ынчангаш коммунистердаа, актив-даа бир үн-биле даргаладыр деп деткип турар чүве, эштер. Ажылды башкарып шыдаар болганда, совет хамаатызы кижи кайның-даа кээп ажылдап болур-ла болгай—деп, Куулар саналдаан.

— Мен эш Кууларның саналын деткиир-дир мен. Тимофей Кузегеевич суглар-биле кады Ада-чурттуң дайынынга киржип чордувус. Мен боларны контут эки билир мен. Бистиң колхозту ол фронтуга киржип чорааны ышкаш макталдыг удуртуп шыдаар. Ынчангаш шуут-ла бадылаар деп саналдыг мен — дээш, Вера Байлак колхозчуларны одуртур көрүп турган.

— Өске саналдыг кижи бар бе?

Кезек када зал ишти ыыт-даап чок.

— Өске санал чүү боор, төлептиг эш-тир, бадылаар деп санал чүгле ол—дээш, колхозтуң бир хоочуну Монгуш ирей саналдаан,—Азы удурлашып турар кижи турар чүве бе, ол кижи түрүп кээп чугаалазын — дээш, чыылганнарны эргилдир көрүп, көк салын суйбагылаан.

Бадылаашкын эгелээн. Колхозтуң чаа даргазынга Тимофей Кузегеевич Бичеп-оолду дээш колхозчуларның тозан сес хуузу бадылаан.

КОЛХОЗЧУЛАР чаа даргазынга байыр чедирип диңмирелир адыш часкап, оон холун тудуп, ол улуг болгаш харыысалгалыг ажылга чедиишкиннерни күзеп турган.

— Силериң бо улуг идегелиңер дээш өөрүп четтирдим, Совет Эвилелиңге бараан боот тур мен!—деп дайынчы ёзубиле айыткаш, чаа дарга доңчузу-биле: — Силериин идегелиңерни ажыл-ишке шыңызылар дээш, бүгү күжүмүң, арга-дуржулгамны болгаш билиимни харам чокка бээр мен—деп каан.

— Ийи дугаар айтырыг дугайында колхоз даргазы сес алыр-дыр — деп, партком секретары чарлаан.

— Колхозту организас болгаш экономика талазы-биле быжыглаар дугайында чоокку үеде ап чорудар ажылдарны партия бюрозунга, колхозтуң баштаар черинге база активчилер-биле чугаалашкаш, силерниң кичээнгейиңерге бараалгадып эккелген чүве—дээп, дарга хандыладыр тайылбырлап эгелээн. — Боланда көрдүнген бүгү хемчеглери бирден-бирээ чок сананып каан: колхозтуң ниитя хөреңгизин канчаандыр, кандыг арга-биле өстүрерил, кандыг адырларны эң баштай шуудадырыл, оларны кымнар харыылаарыл, кайы айхүнде күүседирил, дөгерезин айтып турар... СЭКП райкомунга база сүмележин көргеш... Че, бо-ла-дыр. Бо хемчеглер дугайында кымда, кандыг санал-онал, немелде-казылда бар ирги, чугаалап көрүңер, эштер! Боттарывыстың-на тудуп кылыр, харыылаар ажылывыс-тыр.

Планны тодаргай чугаалап, бирден-бирээ чокка таныштыргаш, дарга олуруп алган.

— Ийет, ийет—деп, Бичеп-оол даргага ушкашкаш:— Кымда кандыг санал барыл, чугаалаңар, чугаалаңар, эштер, маңаа салбаан саналды каяа салыр боор—дигилээн. Куулар кезек манап көрүп турган.

База-ла ыыт-даап чок, ана ыржым-на чүве. Колхозчулар чүгле удур-дедир көржүр, чамдыктары баштарын халайтышкан, адаандан өрү көөрүнге-ле ой, бир чамдыктары: че, сен сала каавыт, дозер эвес сең—дижип шенектешкен-даа олургулаан.

— Каям, даргалар, бир-тээ чүве чугаалаарынга туралыг кижи чок болганда, каш чүведен салыптайн — дээш, Сат Экээндей шөлээ-чөпшээрелдээ барыындаалавайн тура халаан.

— Ол-ла болгай, чугаала, чугаала, эш Экээндей.

— Улуг-ла план-дыр. Мурнуку ышкаш бир кижи ажылдаар, бир кижи хуузунда чүвезин кылып чыдар болза, бо план күүсеттинмес. Колхозбаштаар черн колхозчуларның шуптузун бут кырынга тургусса чогуур.

— Че, харыя менде база-ла каш сөс бар апаарды, даргалар.

— Чугаалаңар, чугаалаңар, эш Ховалыг.

— Сагышта бар болганда, чажырып олурбайн, чугаалаза эки боор, эштер. Хуралдың херээ-даа, маңаа тургустурган айтырыгларның утказыдаа ыыдыг-дыр. Боттаныр чүве болза чоогнаан деп. Сактырымга, даргалар мурнунда база-ла шымбай саналдар киирип турган ышкаш, чоп алага боор чүвел мооцар. Оңу мурнунда база-ла чугаалап турдум, хорадаар улус чораан... Ээ, кандыг-ла болду!..— дээш, Ховалыг ол-ла черинге калбаш дээш.

— Эш Ховалыгныы шын болгай аан—дээш үн дыңналган.

— Кайызы боор ол, туруп кээп чугаалап көрүңер!

— Сат-тыр, Сат Чалгаа...

— Хей черге чигзинип турар-дыр силер, эш Ховалыг. Бодуңарның чалгаа, арагачы чоруулариы өске чүс-чүс колхозчуларга чүге холуур силер. Ой-шаанда тарып, кыымаккай ажаар болзувусса, тараа-сиген шөлүвүс-даа эгээртинмес-тир. Малывысты мун-муңнап саналр-дыр бис. Партиявыс, чазаавыс чепсектехниканы, акша-чээлиин чежени-ле хереглээн болдур бис, берип турар-дыр. В. И. Ленинниң коржаа-коон дугайында эчис-эчерелдиг вомналыы ёзугаар малчын, тараачын колхозташкан-дыр бис. Коммунистер баштаан колхозчу бүгүдези— Че!— дишкеш, ажылды шуудадып, адыш ишти изип турар кылдыр өртендирип үндүрүпсүүссе, колхоз сегивейн кай баар, харын силер, Ховалыг, бистиң херээженнер киришпеанцерзе эки боор!— дээш, Куулар шыңгызы-биле чугаалаан.

Өске колхозчулар түүлдүгзүүнүн секретарыны деткип, оон-моон:

— Чүнү дөмей эдип олурар аппак боор бо!.. Колхозуувусту канчап-даа турган, сегидиш аптар бис. Куулар-ныы черле чеп!..—дишкеп.

— Мен база-ла колхозчу мен, ол эргемни казаан чүведаа чок, дыңнаваанам-даа чүве-дир—деп, Ховалыг ходдарын уушкан турган.

— Саазын кырында колхозчу эргелиг-ле сен харын, херек кырында арагахымыың, чалгаа-түүлүнбиле ол эргени шагда-ла өскүнган сен!—деп. Чавыдак механик олуруп, Ховалыгның созун барымдаа чок кылдыр дуя шаап каан.

— Кылган планнарывысты боттандырары ындыг-ла белен эвес болдур ийин, ёзугуг демисежир апаар. Колхозуувустуң кол хөреңгизи, малмагаңывыс, чер-тараалаңывыс, дериг-чепсээвис четчирдир. Төлээр хуусаазы четкен чазалиниң хуусаазын партия, чазаавыс ыцайладып каандыр, партия организациязынга баштадып алгаш, бүгү колхозчулар чаңгыс кижи ышкаш ходелип үвээ, ындыгла кончуг ур болбайн, колхозувусту бут кырынга тургузуп шыдаарывыс кымга-даа билдингир. Ховалыг ышкаштар ажылдаза-ажылдаваздаа, колхозка иаиг-даа, соокдаа болбас. Колхозтуң дужамыктыг эдиринчидеп бутка ораажып, шаптыктавазы-биле ырап чорзуннар. Шынчы колхозчулар экини-даа, бергеш-даа деңге үлежир ужурдуг, шазарланчак чүвелериниң хереэ чок.—деп, партком секретары Куулар изигленип чугаалаат, хуралдың ажылын үргүлчүлеткен.

КОЛХОЗ будурүлгезинге киржир хөңнү чок, чалгаа арага-хымыска хандыыр, прогул кылыр кижилер-биле шыңгыы чугаалажыр, кедерээе колхозтан үндүрер, күшхүнүн кижиниң ажылдаан шаа-биле төлээр деп, колхозчулар шыңгыы неген, колхозунуң салым-чолу дээш дыка сагыш човаң хуралдаан. Ниитиниң ажылын кыска хуусаада сегиндип, ажыл-агыйны мурнакчыларның одуруунга чедирер дээш сорулганың планын чугаалашкаш, чаа хемчеглерге удурланган кижилерге шыңгыы харыыны берип, ону бир үн-биле бадылап алганнар.

Чаа дарга-даа, чаа шлён-даа ыңгаар бадылаттынган.

Хурал соонда маргылдаа уламчылавышаан.

— Баш ажыр ажылды бадылап-ла алдыңар, кайы хире күүседир ийик силер, мен-не көрейн.

— Харын аан, аъш-чем, акша-хөреңги база чок-тур. Хырын куругда канчап ажылдаар чүвел, ажылдаар улус ажылдаар ыйнаан — дигилеп, Ховалыг, Сат болгаш ийи-чаңгыс чалгаалар хыйланмышаан чоруп тургулаан.

— Ажыл дээрге арыгже чаштывар, алыр-чиир дээрге, айыыл дээр кижилер шуут дезер болза, биске эки-дир, шаптык болур дужан чок, артык аас турбас—дээш, саанчы Алдын-кыс карактарын кылчаш кылдыр көргеш, бажыңынче ыңай болган.

Кыдыындан көөрге, колхозчуларның адак-бышкаа безин чингей берген, сагыжы ажыттынып, карак-кулаа чырый бергилээн ышкаш көзүлген.

Ниити хурал соон дарый бригадирлер сүмелеринии эрткен. Оон соолуңде эрлер эрестиг чугаалажып тараа турган:

— Эртен кайнаар баар сен?

— Малче үнер, хөделбес болза, шында-ла ат болган бис, оолдар. Сен кайда-дыр сен?

— Тудуумда. Сээң планың чүл, аңыы?

— Септелге-ле болгай, амдаа түлүк, оомну дүргедетпес болза, аш ат болганы ол—дээш, Чавыдак дувү-далаш ыңай болган.

Мынчангаш чап-чаа бадылап алган план — колхозчу бүрүзүнүң кол хереэ, амыдыралы болу берген.

Тимофей Кузегеевич Бичеп-оол хурал соонда, кабинединде чааскаан арткан, ол план дээш ам келир түлчүүшкүнпарны бодап олурган:

— Чонуң идегели деп чүве бо хире-дир!

(Уланчыгы).

МАССАЛЫЫ ДЭЭШ

Чоннуң уран мергежилиниң көрүлдези

Тыва АССР-ниң районнарының болгаш хоорайларының бот-тывынгыр уран түүл коллективтериниң көрүлде-конкурузунуң түңнел чадазы—республика көрүлдези бөгүн эгелээр. Оон-биле холбаштыр республиканың культура министериниң оралакчызы Дмитрий Андреевич Попков-биле бистиң корреспондентивис чугаалашкан. Оон илереэн түүлдерни моон адаанда парлаан.

Культура албан черлериниң хөй-ниити көрүлдезинге Тыва АССР-ниң бүгү районнарының болгаш хоорайларының, будурүлге, албан организация черлериниң культура албан черлери киришкен. Район бүрүзүнге бо талазы-биле оргкомитетти тургускан турган болгаш оон кежигүннери бот-тывынгыр уран түүл коллективтиг суур бүрүзүн харыылаан турган.

Бот-тывынгыр уран түүл коллективтериниң көрүлдезиниң баштайгы эзлчээ бо чылдың апрель-май айларда эрткилээн. Анаа бот-тывынгыр 160 коллективтен 4466 кижи киришкен.

Бот-тывынгыр уран түүл коллективтеринде киржип турарларның республикада ниити саны 13 муң ажыг кижи болуп турар.

Көрүлдениң ийиги эзлчээ район төптеринге болгулаан. Анаа 1965 кижи киржикчилиг 46 коллектив киришкен. Республиканың ол уран түүл көрүлдезинге чон массалыг киришкен, чижээ, көрүлдениң бирги эзлчээнде 486 кижини шаңнаан, а ийиги эзлчээнде — район төптеринге көрүлделерге 300 ажыг кижини демдеглеп шаңнаан.

А жанр талазы-биле алырга, көрүлдениң бирги эзлчээнде ниити ырының 114, ийи-чаңгыс кижилер ырызының 448, сыгыт-хөөмейниң —88, танцының — 217, музыканың — 65, уран номчулганың — 225 номерлери киргилээн. Көрүлдениң чоруп турарының үезинде концертке кедер хөй хепти, музыка хереккелдерин уран түүл коллективтери тыптыныл алгылаан.

Көрүлдениң ийиги эзлчээнде, тодаргайлаарга район төптеринге көрүлделер чоруп турда, ыры, танцы, хөөмүм, сыгыт-хөөмей талазы-биле база хөй талантылыг кижилер көрүлдеге киришкилээн.

Апрель-май айларда школаларның болгаш өөредилге черлериниң бот-тывынгыр уран түүл кижикчилериниң көрүлдези болган. Моон мурнунда болуп тургулаан көрүлделер-биле деңнээрге, массалыы-биле, жанрларының хөй янзыны-биле, хептериниң чараш экини-биле ол көрүлде ылгалган. Ылаңгыя башкы институдуның, политехникумнуң, медицина училищезиниң бот-тывынгыр артистериниң күүселделери эки болгулаан.

Бот-тывынгыр уран түүл коллективтериниң көрүлдезин чугулага көрүп турарын херечилеп турар чамдык чижектерни бөдүүн чижекке база көрүп болур. Чижээ, көрүлде доозулган соонда, Таңды районуң бот-тывынгыр коллективтеринден «Тиилелге» совхозтуң бот-тывынгыр артистери бирги черни эзлээн, оларны 150 рубль-биле шаңнаан. Бай-Хаактың артистери ийиги черни эзлээрге — 100, а үшкү черни эзлээн хову-аксычыларны — 75 рубль-биле шаңнаан. Хамык ужур шаңнаарында эвес-ле харын, ынчалза-даа көрүлдениң түңнелинде ындыг хемчеглерни ап турар чорук ол херекче чүгүлә кичээнгейни салып турарының хереченин-дир.

Республиканың бөгүн эгелеп турар уран түүл көрүлдезинге Тыва АССР-ниң районнарындан, улуг хоорайларындан бот-тывынгыр 15 коллектив чедип келген. Киржикчилери—740 ажыг кижи.

Оон-биле кады агиткультбригадаларның көрүлдези база эртер. Ынчангаш республика найыралында ындыг 8 бригада чедип келген.

Улусчу теарларның көрүлдезин районнарның боттарынга чоруткулаар, ынаар көрүлдениң республика оргкомитединиң төлээлекчилери чеде бергилээр.

Бот-тывынгыр уран түүл талазы-биле республика көрүлдезинин түңнелинде тиилекчилер база илереэр, моон соңгаар ажыглап болур эки дуржулгаларны база көөр бис. Оон-биле кады культура албан черлериниң көрүлдезин эң-не эки түңнедиг кылдыр моон соңгаар канчаар чорутса чогуурул дээр талазы-биле анализти кылыр арганы база ол бээр.

Көрүлде-биле чергелештир сиилбиралеп чаазар, аргыыр болгаш даараар талазы-биле мастерлериниң кылган түүлдериниң делгелгези база ажыттынар.

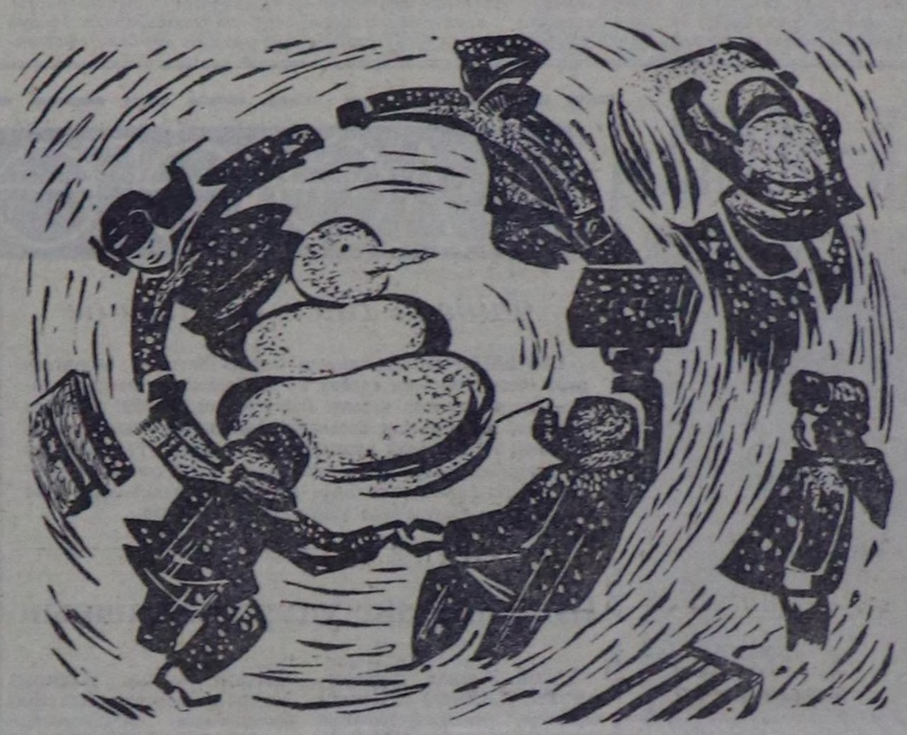

ЧУРУКЧУНУҢ БЛОКНОДУНДАН. В. Бичиштиң «Хар болгаш уруглар» деп чуруу.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ «КЫЗЫМАК БАЛЫКЧЫЛАР» деп фотоэтюду.

УЛУГ ЭКРАННЫГ ТЕЛЕВИЗОР

МОСКВА. Ам удавас дыка улуг — он дөрбелчин метр делгем экраннардан телевидение дамчыдылгалын көрүп болур апаар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг физика институдунуң эртемденнери ону кылыры-биле лазерлиг (хереллиг) телевизия проекторун сүмелеп турарлар. Олар ындыг экранның шенелде хевирин база тургусканнар.

ДАЛАЙГА ТАВАРЫЛГА

Хенертен дүвүлүт хат эгелээн. Семилиниң далай ашын кедеп чораан доңуп чалгыг хоора шаан аппарган болгаш. Ынчангаш ол кижи Соңгу доштуг океанга кара таасказаан арткан.

А ол үеде Чукотканың Инчоун дээр бичии сууржугажынга улус дүвүреп-ле үнген. Олар радиотелефон-биле дамчыштыр ужудукчулар-биле дораан-на харылаза тутканнар.

— Дыка сагыш човаваңар. Сиңерниң аңчыларны тып бээр бис—деп, олар харыылаан.

Ону дилээрин А. И. Кузевчихинге баштаткан вертолёттуң экипажынга даасказан. Ынчангаш чаңгыс-даа минута халас эрттирбейн, олар агаарже ужуп үнүпкеннер.

Океанның кыдыг-кызыгаар чок девискэриивде бичии дош кырында кижи — сараат сигналдар аразында ипе-ле болгай. Ынчангаш ону Арктиканы тергиин эки билир, дуржулгадыг ужудукчу тып болур. Чогум-на ындыг кижи Анатолий Иванович болган. Эвен национальдыг ол ужудукчу Кыдыкы Соңгу чүктүң агаар оруктарынга чаңгыс эвес чыл дургузунда ужудуп келген.

Оон аазап каш шак эрткенде ала-чаңгаар аскан кижини вертолёт иштинге олуруп алгаш, мынча деп баштактаган:

— Дошка олуруп алгаш, Соңгу полюска чедер дээниң ол бе?

— Силерниң ышкаш мындыг экипаж-биле болза, чеде бербейн канчаар боор—деп, далай аңчызы шын-на, турази-биле харыылаан.

Е. ДЕНИСОВ.
(СЭТА-ның корр.)

МАГАДАН.

СПОРТ

«Урожайның» чемпионнары

«Урожай» эки-тура спорт ниитилелиниң шыдыраа маргылдаазы эрткен понедельникте доозулган. Маргылдааның кол судьязы К. Саян тиилекчилерге байыр чедирбишаан, шаңналдарны тывысхан. Бирги черни Чөөн-Хемчик районнуң шыдыраачызы, бирги разрядчы Мөңгүн-сол Тюлюш ондан 7,5 санны алгаш, чемпион атты чаалап алган.

Аңаа чемпион лентазын, бирги чергениң хүндүлел бижиин болгаш өртектиг шаңналды тывысхан. Көрүкчүлер аныяк шыдыраачының тиилелгезин чылыы-биле уткуп, адыш часканнар.

Ийиги-үшкү черлерниинде Идам Сюрюн (Каа-Хем), Николай Котюшев (Барыын-Хемчик) болганнар. Олар тиилекчиге чүгле чартык сан четпээн. Эрткен чылгы республика чемпионадынга чедиишкинниг ойнаан, дуржулгалыг, бирги разрядчы Буянды Хомушку алдыгы черни алыр аргалыг болган.

Бо маргылдаага бирги-бешки черлерни алган шыдыраачылар декабрь онда эгелээр республика маргылдаазынга киржирлер.

Херээженнер маргылдаазынга чүгле дөрт кижи киришкеп. Олар бот-боттары ийи-ийи катап ойнааннар. Чемпион атты Таңдының төлээзи Зинаида Ооржак чаалап алган.

Б. ООРЖАК.

ТЕЛЕвидение

НОЯБРЬ 24-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—Диңг чуруктарлыг фильм. 19.30— Телемедээлер (тыва дылга). 19.45—«Тюленниг ортулукта». Телефильм. 20.05—«Беш чылдың базымнары». Дамчыдылга. 20.35 — Телемедээлер (орус дылга). 20.45 — чарлалдар, реклама-лар. 20.50—Адреги: «Кызылдың телестудиязы». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

21.30 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Совет улус — төвүгүнүң чаа Өзүу-биле ниитилежил каттышкан кижилер». Дамчыдылганы төөгү эртемнериниң профессору А. Ф. Смирнов чорудар. 22.00—«Угаанныгбай» К. Орфаның шоодулуг операзы. Музыкалыг телешии. 23.00—23.30 — «Ye». Информастыг программа.

Сагыыр

Кызылдың агаар станциязының медээзи-биле алырга, бөгүн республикага булуттаар, соңгу районнарга хар чаар. Барыын угланышкынының хаттың дүргени секундада 3—7 метр болур. Агаарның температуразы даглыг черлерге 4—9, өскелериниге 10—15 градус соор.

Кызылга бүргеп, аазыр, чагбас. Барыын угланышкынының хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 4—9, өскелериниге 10—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сүрүүшкүн» (1 болгаш 2-ги киноолар) 10.00, 12.45, 15.30, 18.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Изиди чип турар хүн адаанга» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Енес болгаш Петруша дугайында төөл» 9.00, 13.30, «Эки турачылар» 15.00, «12 сандай» (1 болгаш 2-ги киноолар) 10.30, 17.20, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак-кек согун» 10.30, 15.00, «Кабириянның дүнези» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Хар кадын» 15.00, «Аңчылика болгаш хаан» 18.30, 20.30 шактарда.

ДИФТЕРИЯГА УДУР ТАРЫЫШКЫННЫ КЫЛДЫРЫҢАР!

Дифтерия — халдавырлыг аарыг. Бо аарыг чүгле уругларның кадыынга эвес харыдаа оларның амы-тынынга база айымылдыг. Дифтериядан колдуунда 1-деп 7-хар чедир назылыг уруглар аарыыр. Бо аарыг алзоди уругларга базала айымылдыг, а улуг кижилер дифтериядан ында-хаая аарыыр.

Бо аарыгдан баш удур камгаланып болур.

Дифтерияга удур тарыышкын уругларның мага-бодунга ол аарыгны болдурбас будумелдерни тывылдырар болгаш организмни ол аарыгга удур быжыктырар.

Дифтерияга удур тарыышкының четче курузун ой-шаанда эрткен уруглар оон аарбас. А аарый берген таварылгада олар тарытпаан уругларга бодаарга ол аарыгны чиик эрттирер болгаш аар каданизашкыннарга таварышпас.

Тарыышкынны ой-шаанда. айыткан хуусаазында кылыр болза, ынчан дээштиг болгаш кижи ол аарыгдан камгаланган болур.

Ада-иелер! Аарыгны баш удур болдурбазының камгалал тарыышкынын уругларыңар четче, чогуур ой-шаанда кылдырткан турарын хайгаарадар.

Дифтерияга удур тарыышкын чорударының хуусааларын билип алыңар: 5 айлыында, 1 хар ийи айлыында, 3 харлыында, 7, 9 болгаш 12 харлыында.

Баштайгы тарыышкынны үш удаа аразын бир ай ажылдыр чорудар. А артканын хары угда чорудар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда киллизинин 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи чыыырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кээп ажыл-агый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа база совет турузуг киллизинин 41-27, информация киллизинин 20-60, бухгалтериниың 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.).

ТС—27442